

Wzorce zrównoważonej produkcji (WZP) w działalności przedsiębiorstw – propozycja rozwiązań systemowych wspierających wdrażanie WZP w MSP

Raport z części jakościowej badania

Warszawa, 2011

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego
w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki

Autorzy raportu:

dr Izabella Anuszevska

Marta Filipek

Agata Jackiewicz

Katarzyna Podlejska

Koordinacja i współpraca merytoryczna:

Robert Zakrzewski (PARP)

Spis treści

1. Wstęp	5
2. Metodologia badania	6
3. Perspektywa płci w podejmowaniu decyzji o wdrożeniu WZP w przedsiębiorstwach	9
4. Założenia teoretyczne	10
5. Wdrażanie Wzorców Produkcji w przedsiębiorstwach sektora MSP	12
5.1. Diagnoza wpływu na środowisko naturalne.....	12
5.2. Kwestia wdrażania WZP w strategii rozwoju firm	16
5.3. Wdrażanie Wzorców Zrównoważonych Produkcji	18
5.3.1. Przyczyny wdrożenia WZP w firmi.....	18
5.3.2. Czynniki sprzyjające wdrażaniu WZP w firmach.....	22
5.3.3. Wdrożone Wzorce Zrównoważonej Produkcji.	27
5.3.4. Eko-innowacje wdrażane przez firmy sektora MSP.	32
5.3.5. Bariery we wdrażaniu WZP	39
5.3.6. Skutki wdrożenia WZP w przedsiębiorstwach.....	43
5.3.7. Pomoc zewnętrzna dla firm wdrażających WZP	46
5.3.8. Oczekiwania względem pomocy zewnętrznej firm wdrażających WZP	49
5.3.9. Plany dotyczące wdrożenia WZP	53
5.4. Podsumowanie	55
5.5. Weryfikacja hipotez dotyczących wdrożenia WZP w firmach sektora MSP	58
6. Sektor towarów i usług środowiskowych.....	60
6.1. Charakterystyka rynku usług i towarów środowiskowych w Polsce	60
6.2. Zasięg działalności firm sektora.....	63
6.3. Popyt na towary i usługi środowiskowe na rynku krajowym.	64
6.4. Innowacyjność sektora towarów i usług środowiskowych	65
6.5. Wsparcie sektora przez instytucje publiczne	68
6.6. Bariery ograniczające rozwój sektora usług i towarów środowiskowych	69
6.6.1. Częstotliwość zmian przepisów oraz funkcjonowanie prawa środowiskowego.....	69
6.6.2. Brak funduszy na inwestycje.	70
6.6.3. Obciążenia podatkowe	71
6.6.4. Brak pracowników o odpowiednich kwalifikacjach na rynku pracy.....	72

6.6.5.	Uzależnienie rozwoju sektora od funduszy europejskich	73
6.7.	Propozycje wsparcia rozwoju sektora	74
6.7.1.	Wsparcie finansowe	74
6.7.2.	Działania w sferze prawa	75
6.7.3.	Zmiany administracyjne	77
6.7.4.	Propozycje rozwiązań fiskalnych	78
6.7.5.	Działania uświadamiające	78
6.8.	Podsumowanie	79
6.9.	Weryfikacja hipotez dotyczących sektora usług i towarów środowiskowych w Polsce.....	81

1. Wstęp

Niniejszy raport stanowi część projektu badawczego pt. „Wzorce zrównoważonej produkcji (WZP) w działalności przedsiębiorstw – propozycja rozwiązań systemowych wspierających wdrażanie WZP w MSP.”. Poprzez wzorce zrównoważonej produkcji rozumiemy modele działania przedsiębiorstwa w zakresie zrównoważonej produkcji, czyli takiego wytwarzania towarów i usług, które wykorzystuje procesy i systemy nie zanieczyszczające środowiska (ograniczające zanieczyszczanie środowiska), oszczędzające energię i surowce. Działania te muszą być realistyczne ekonomicznie, bezpieczne i nie zagrażające zdrowiu ludzi oraz społecznie i twórczo opłacalne dla wszystkich.

Przedstawione w raporcie wnioski są wynikiem analizy materiału pozyskanego dzięki realizacji indywidualnych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z trzema grupami respondentów reprezentującymi:

- firmy, które wdrożyły lub są w trakcie wdrażania WZP,
- firmy zainteresowane wdrożeniem WZP,
- firmy oferujące usługi lub wyposażenie niezbędne do wdrożenia WZP.

Celem przeprowadzenia tej części badania było pogłębienie i uszczegółowienie wiedzy pozyskanej na etapie analizy danych zastanych, w tym weryfikacji postawionych hipotez badawczych, oraz zdiagnozowanie ewentualnych form wsparcia przedsiębiorców w zakresie wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji.

Na podstawie analizy danych zastanych zostały postawione następujące hipotezy badawcze.

Hipotezy odnoszące się do wdrażania WZP w Polsce:

1. Niski stopień wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP wynika z małej świadomości ekologicznej kadry zarządzającej i pracowników przedsiębiorstw.
2. Przyczyną niewielkiego stopnia wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP jest niski poziom kapitału ludzkiego (brak odpowiednio przeszkolonych kadr).

3. Działania związane z wdrażaniem wzorców zrównoważonej produkcji nie są traktowane przez przedsiębiorstwa jako opłacalna inwestycja zgodna ze strategią firmy i pozwalająca na uzyskanie przewagi konkurencyjnej na rynku.
4. Istotnym problemem ograniczającym rozpowszechnianie się „dobrych praktyk” w zakresie wdrażania rozwiązań proekologicznych jest brak powiązań kooperacyjnych pomiędzy firmami (niski poziom kapitału społecznego i relacyjnego).
5. Przedsiębiorstwa sektora MSP w niewielkim stopniu są świadome istnienia działań instytucji publicznych (krajowych i unijnych) oraz pozarządowych, służących wsparciu firm we wdrażaniu rozwiązań proekologicznych.
6. Czynnikiem, który dotychczas w największym stopniu wpływał na wdrażanie rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP są zobowiązania wynikające z istniejących przepisów prawa.
7. Publiczne instrumenty wsparcia w niewielkim stopniu zachęcają firmy do wdrażania rozwiązań proekologicznych, ponieważ w praktyce nie są one stosowane lub są mało efektywne (np. kryteria środowiskowe nie są stosowane w zamówieniach publicznych).

Hipotezy odnoszące się do sektora towarów i usług środowiskowych:

1. Na zaobserwowany wzrost obrotów sektora usług i towarów środowiskowych większy wpływ ma stopniowe zaostrzanie się przepisów środowiskowych niż rosnąca świadomość ekologiczna kontrahentów i konsumentów.
2. Narzędzia pobudzające rozwój sektora usług środowiskowych stosowane dotychczas przez instytucje publiczne (krajowe, europejskie) nie są uważane przez potencjalnych beneficjentów za adekwatne względem potrzeb ich firm.

2. Metodologia badania

Metodą badawczą zastosowaną na tym etapie realizacji projektu były indywidualne wywiady pogłębione przeprowadzone w oparciu o ustrukturyzowane scenariusze.

Dobór badanych przypadków miał charakter celowy i został dokonany w oparciu o szczegółowe kryteria wyznaczające przynależność przedsiębiorstw do poszczególnych grup wyróżnionych ze względu na ich związek z wdrażaniem wzorców zrównoważonej produkcji.

Do pierwszej grupy firm sektora MSP (o liczbie pracujących od 2 do 249 osób), które wdrożyły lub wdrażają wzorce zrównoważonej produkcji, zaliczone zostały przedsiębiorstwa, które spełniały przynajmniej jeden z poniższych warunków:

- Podjęły w ostatnich dwóch latach działania zmierzające do ograniczenia negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne.
- Wdrożyły Systemy Zarządzania Środowiskowego (ISO 14001, EMAS).
- Wzięły udział w dobrowolnych inicjatywach o charakterze ekologicznym m.in.
 - wdrażały projekty Czystszej Produkcji,
 - prowadzą dobrowolne raportowanie w zakresie CSR,
 - uzyskały prawo do oznakowania swych produktów/usług eko-oznakowaniem,
 - stosują ocenę cyklu życia produktu.
- Uczestniczyły w inicjatywach instytucjonalnych związanych z ochroną środowiska takich jak Czystszy Biznes, ACT CLEAN/SPIN, czy w ramach Enterprise Europe Network.
- Realizowały proekologiczne przedsięwzięcia inwestycyjne.

Liczba zrealizowanych wywiadów z reprezentantami przedsiębiorstw spełniających powyższe kryteria wyniosła 30. Respondentami w badaniu były osoby odpowiedzialne za wdrażanie WZP w przedsiębiorstwach i/lub przedstawiciele kadry zarządzającej/właściciele firm.

Drugą badaną grupę stanowiły przedsiębiorstwa sektora MSP, które planują wdrożenie wzorców zrównoważonej produkcji w najbliższej przyszłości. Przedsiębiorstwa należące do tej grupy zostały zidentyfikowane przy pomocy podobnych kryteriów, co w przypadku pierwszej z badanych grup, tzn. były to firmy, które zamierzają:

- Podjąć działania zmierzające do ograniczenia negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne.
- Wdrożyć Systemy Zarządzania Środowiskowego (ISO 14001, EMAS).
- Wziąć udział w dobrowolnych inicjatywach o charakterze ekologicznym.
- Uczestniczyć w inicjatywach instytucjonalnych związanych z ochroną środowiska takich jak Czystszy Biznes, ACT CLEAN/SPIN, czy w ramach Enterprise Europe Network.
- Realizować proekologiczne przedsięwzięcia inwestycyjne.

Również dla tej grupy liczba wywiadów wyniosła 30. Respondentami w badaniu były osoby odpowiedzialne za podjęcie decyzji o wdrożeniu WZP. W praktyce byli to przedstawiciele kadry zarządzającej lub właściciele firm.

W obu grupach przy doborze respondentów uwzględniona została branża działalności prowadzonej przez przedsiębiorstwo. W badaniu wzięli zatem udział przedstawiciele firm prowadzących działalność w ramach następujących branż (będących agregatami sekcji EKD):

- I. Przemysł (B, C, D, E)
- II. Budownictwo (F)
- III. Handel hurtowy i detaliczny, naprawy (G)
- IV. Działalność finansowa i ubezpieczeniowa oraz związana z obsługą nieruchomości (K, L)
- V. Usługi rynkowe i nierynkowe (H, I, M, R, S, J)

We wszystkich firmach kontrolowana była również wielkość firmy w ramach sektora MSP:

1. 2 – 9 pracujących,
2. 10-49 pracujących,
3. 50-249 pracujących.

oraz lokalizacji – w ujęciu regionalnym z wykorzystaniem klasyfikacji NUTS¹.

Zastosowane klasyfikacje badanej grupy miały na celu pozyskanie jak najszerszego spectrum odpowiedzi od respondentów reprezentujących przedsiębiorstwa o różnej wielkości, profilu prowadzonej działalności.

W skład trzeciej grupy respondentów weszli przedstawiciele firm sektora dóbr i usług środowiskowych dostarczających usługi i towary umożliwiające wdrożenie wzorców zrównoważonej produkcji w innych przedsiębiorstwach.

W tym przypadku głównym kryterium różnicującym badane firmy był rodzaj prowadzonej przez firmę działalności w podziale na podstawowy sektor środowiskowy i sektor okołoośrodowiskowy. Na etapie

¹ Klasyfikacja NUTS1: Region centralny (łódzkie, mazowieckie), region południowy (małopolskie, śląskie), region wschodni (lubelskie, podkarpackie, świętokrzyskie, podlaskie), region północno-zachodni (wielkopolskie, zachodniopomorskie, lubuskie), region południowo-zachodni (dolnośląskie, opolskie), region północny (kujawsko-pomorskie, warmińsko-mazurskie, pomorskie).

rekrutacji uwzględnione zostało również zróżnicowanie firm ze względu na wielkość (w podziale na trzy grupy w ramach sektora MSP), oraz rozproszenie terytorialne.

Zrealizowano 30 wywiadów z przedstawicielami firm należących do tej grupy. W praktyce byli to przedstawiciele kadry zarządzającej lub właściciele przedsiębiorstw.

3. Perspektywa płci w podejmowaniu decyzji o wdrożeniu WZP w przedsiębiorstwach

W badaniu uwzględniona została kwestia udziału kobiet i mężczyzn w organach decydujących o wdrożeniu Wzorców Zrównoważonej Produkcji w przedsiębiorstwie. W tym celu respondenci zostali poproszeni o podanie liczby osób odpowiedzialnych za podejmowanie decyzji w przedsiębiorstwie, a następnie o określenie ile z nich stanowią kobiety. Na podstawie uzyskanych danych stworzony został wskaźnik mówiący o udziale kobiet w procesie podejmowania decyzji w badanych przedsiębiorstwach.

Poniższa tabela przedstawia ilościowy rozkład odsetka kobiet na stanowiskach kierowniczych w badanych firmach na podstawie uzyskanych od respondentów odpowiedzi.

Tabela 1. Udział kobiet na stanowiskach kierowniczych w ogólnej liczbie kierowników w objętych badaniem przedsiębiorstwach (n=60)

Odsetek kobiet na stanowiskach kierowniczych	Odsetek przebadanych firm
0-25%	41%
26%-50%	29%
51%-75%	6%
76%-100%	24%

W 70 % badanych przedsiębiorstw kobiety stanowiły mniej niż połowę ogółu osób zatrudnionych na stanowiskach kierowniczych, przy czym w 41 % firm udział kobiet był zdecydowanie mniejszy niż mężczyzn (poniżej 25 % wszystkich osób zatrudnionych na stanowiskach kierowniczych). Można przy tym zauważyć zróżnicowanie ze względu na branżę prowadzonej działalności i związaną z nią specyfiką pracy. Kobiety zajmowały większość stanowisk kierowniczych w przedsiębiorstwach, które

charakteryzowały się pracą biurową (np. w firmach usługowych). Natomiast w firmach sektora przemysłowego, budownictwa stanowiły bardzo mały odsetek kierowników. W tych nielicznych przypadkach, gdy kobiety zajmowały w tego typu przedsiębiorstwach stanowiska kierownicze, zazwyczaj wykonywały one pracę w takich zawodach jak: księgowa czy specjalistka od zarządzania zasobami ludzkimi (kadrowa).

Powyższe wyniki wskazują na fakt trwania tradycyjnego podziału ról zawodowych kobiet i mężczyzn w badanych przedsiębiorstwach zarówno w odniesieniu do wykonywanych czynności (podział na zawody „męskie” i „kobiece”) jak i miejsca w hierarchii przedsiębiorstw (mniejsza liczba kobiet na stanowiskach kierowniczych). Należy jednak podkreślić, że ze względu na celowy dobór próby do badania jakościowego uzyskane wyniki nie mają charakteru reprezentatywnego dla firm sektora MSP, a jedynie stanowią informacje na temat realizacji postulatu równości płci w badanych firmach.

4. Założenia teoretyczne

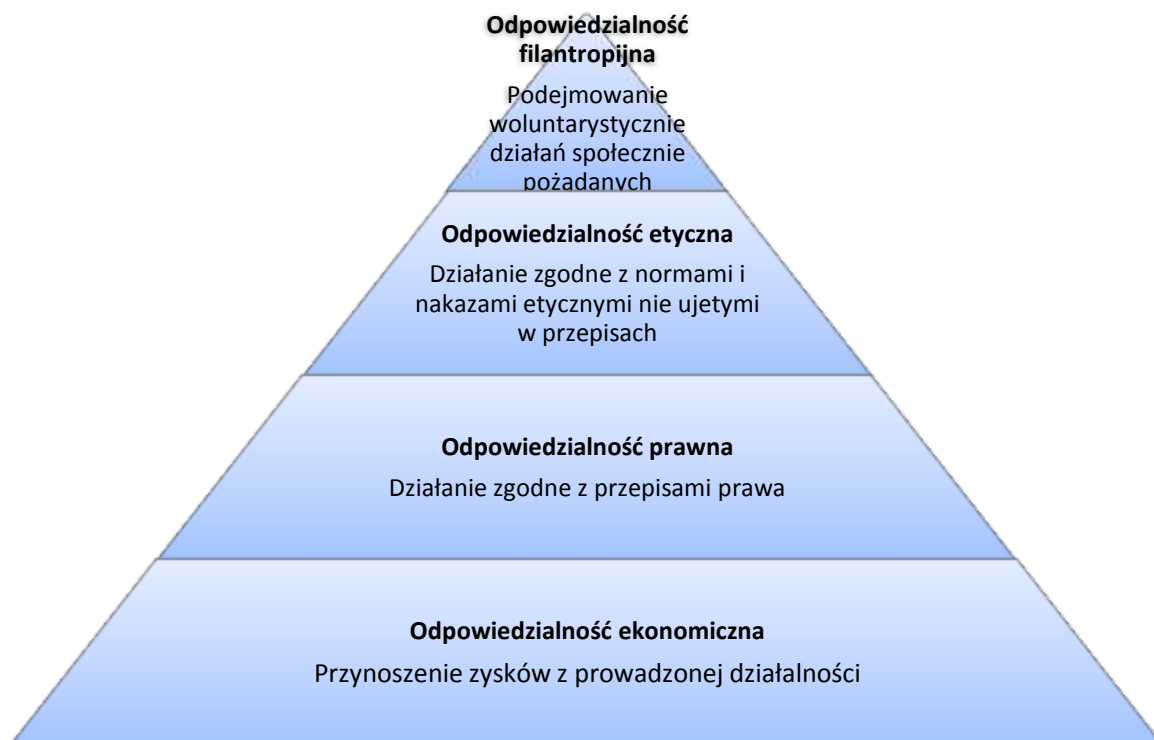
Punktem wyjścia dla analizy wdrażania Wzorców Zrównoważonej Produkcji w przedsiębiorstwach było poznanie ogólnego stosunku do idei Społecznej Odpowiedzialności Biznesu wśród kadry zarządzającej i właścicieli firm.

W tej kwestii teoretycznym punktem odniesienia dla analizy pozyskanych w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych informacji jest model społecznej odpowiedzialności biznesu **after profit obligation** stworzony przez A.B. Carrolla. Carroll wyróżnia cztery ułożone hierarchicznie poziomy odpowiedzialności biznesu. Każdemu z nich przypisane zostały typy działań wynikające z jednej strony ze społecznych oczekiwań stawianych przedsiębiorstwom przez zewnętrzne wobec niej podmioty (opinię publiczną, społeczność lokalną, prawodawców etc.), z drugiej zaś z motywacji kierujących przedsiębiorstwami przy ich wdrażaniu. Autor wymienia następujące poziomy zaangażowania biznesu w działalność społecznie odpowiedzialną:

- **Odpowiedzialność ekonomiczna.** Podstawowy poziom odpowiedzialności biznesowej stanowi odpowiedzialność ekonomiczna sprowadzająca się do realizacji postulatu przynoszenia zysków przez firmy. Działania podejmowane na tym poziomie, mimo że realizowane są w obszarze CSR, motywowane są przede wszystkim chęcią zwiększenia dochodów przedsiębiorstwa.

- **Odpowiedzialność prawna.** Na kolejnym poziomie przedsiębiorstwa podejmują działania motywowane obowiązkami wynikającymi z przepisów prawnych. Podejmowanie działań na obu wspomnianych poziomach zaangażowania (ekonomicznym i prawnym) wynika wprost z wymagań, jakie stawiane są przedsiębiorstwu przez społeczeństwo (obowiązek przynoszenia zysków i przestrzegania reguł gry rynkowej ustalonych przez prawodawcę).
- **Odpowiedzialność etyczna.** Kolejny z określonych poziomów zaangażowania przedsiębiorstw w CSR wykracza poza zobowiązania wynikające wprost z przepisów prawa i odnosi się do sfery działań oczekiwanych przez otoczenie zewnętrzne przedsiębiorstwa, jako etyczne (w odniesieniu do istniejących w danym społeczeństwie obyczajów i nakazów etycznych)
- **Odpowiedzialność filantropijna** Ostatnim, najsilniejszym poziomem zaangażowania przedsiębiorstw wg Carrolla jest odpowiedzialność filantropijna – nie będąca wynikiem obowiązków prawnych, ani oczekiwań etycznych stawianych przez społeczeństwo, choć uznawanych przez nie za „pożądane”².

Rysunek 1. Piramida Społecznej Odpowiedzialności Biznesu wg. A.B Carrolla

² Za. A.B.Carroll (1993) Buisness and Society, ethics and Stakeholder Management, str. 31.

Dla celów analitycznych działania odnoszące się do idei Społecznej Odpowiedzialności Biznesu wdrażane przez przedsiębiorstwa zostały podzielone na cztery typy, wyodrębnione ze względu na motywację, jakie stały u podstaw ich wdrożenia. Wyróżnione na tej podstawie typy odpowiedzialności to:

- Odpowiedzialność za otoczenie społeczne firmy - przejawiająca się w działaniach nakierowanych na społeczność lokalną – jednostki i grupy wchodzące w jej skład oraz funkcjonujące w otoczeniu społecznym przedsiębiorstwa, instytucje publiczne oraz organizacje pozarządowe.
- Odpowiedzialność za otoczenie biznesowe - przejawiająca się w postępowaniu względem klientów, firm kooperujących i konkurujących z przedsiębiorstwem.
- Odpowiedzialność za pracowników – przejawiająca się w działaniach zorientowanych na osoby pozostające w stosunku pracy z przedsiębiorstwem oraz ich najbliższą rodzinę
- Odpowiedzialność za środowisko naturalne- przejawiająca się w działaniach zorientowanych bezpośrednio bądź pośrednio na zmniejszenie negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne.

5. Wdrażanie Wzorców Produkcji w przedsiębiorstwach sektora MSP

5.1. Diagnoza wpływu na środowisko naturalne.

Jednym z kluczowym elementów wdrożenia skutecznych i adekwatnych rozwiązań proekologicznych jest rozpoznanie przez przedsiębiorstwo skutków prowadzonej przez siebie działalności na środowisko naturalne.

Dlatego w trakcie wywiadów respondenci reprezentujący przedsiębiorstwa, które wdrożyły, bądź planują wdrożenie rozwiązań proekologicznych zostali poproszeni o ocenę wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne oraz o przedstawienie sposobu dokonywania diagnozy wpływu firmy na środowisko naturalne. Ze względu na fakt dokonywania diagnozy i sposób jej przeprowadzenia poddane badaniu przedsiębiorstwa można podzielić na trzy kategorie:

- niedokonujące diagnozy (36 z 60 badanych firm),

- dokonujące diagnozy na podstawie subiektywnej oceny przedstawicieli kadry zarządzającej bądź właścicieli przedsiębiorstw (12 z 60 badanych firm),
- dokonujące diagnozy na podstawie określonej metodologii dokonywania pomiaru i wystandaryzowanych wskaźników (12 z 60 badanych firm).

Respondenci z przedsiębiorstw należących do pierwszej z wymienionych kategorii, jako przyczynę niepodjęcia działań mających na celu ocenę wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne wymieniali brak potrzeby wynikający z przekonania o niedużym wpływie na środowisko naturalne, oraz brak obowiązku nakładanego w tym względzie na firmę przez prawodawców. Można przy tym zauważyć sprzężenie zwrotne, pomiędzy brakiem świadomości negatywnego wpływu na środowisko naturalne, a niedokonywaniem diagnozy. Firmy nie dokonują diagnozy, ponieważ osoby odpowiedzialne za podejmowanie decyzji a priori uznają, że przedsiębiorstwo nie wpływa poprzez prowadzoną działalność negatywnie na środowisko, zaś przekonanie to jest m.in. wynikiem braku rzetelnych danych na ten temat pozyskanych za pomocą zobiektywizowanych metod pomiaru. Poniższy cytat z wywiadu stanowi ilustrację dla tego typu sytuacji:

„M³: Czy w ramach Państwa przedsiębiorstwa dokonuje się diagnozy wpływu podejmowanych działań na środowisko?

R⁴: Nie, nie analizuje się.

M: A dlaczego nie?

R: Bo nie widzę takiej potrzeby, żeby to robić.

M: A dlaczego Pan nie widzi?

R: Bo nie ma negatywnego wpływu na środowisko. Bo nie mam po co analizować czegoś, czego nie ma.”

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł)

Należy przy tym podkreślić, że wszystkie przebadane firmy wdrożyły lub planują wdrożenie rozwiązań prośrodowiskowych, – przy czym w większości przypadków należały one do grupy przedsiębiorstw, których działania w tym obszarze są motywowane wprost kwestiami finansowymi (poziom odpowiedzialności ekonomicznej w piramidzie A.C.Carolla).

³ Moderator

⁴ Respondent

Nieco inaczej wyglądała sytuacja w firmach, które można zaliczyć do drugiej z wymienionych kategorii, tzn. tych przedsiębiorstw, których reprezentanci deklarowali, że dokonywana jest diagnoza, ale ma ona charakter subiektywny - dokonywana jest na podstawie własnych obserwacji, przekonań na temat większej szkodliwości pewnych działań i procesów dla środowiska naturalnego. W tym przypadku, jak sam zauważył jeden z respondentów, bardziej adekwatnym terminem opisującym charakter dokonywanej oceny niż słowo „diagnoza” jest termin „refleksja.”

Paradoksalnie w grupie przedsiębiorstw, których ocena sprowadza się do „refleksji” znalazły się również przedsiębiorstwa silnie zaangażowane w podejmowanie działań wpisujących się w idee Społecznej Odpowiedzialności Biznesu oraz takie, w których kadra zarządzająca lub właściciele posiadają niekiedy znaczną wiedzę ogólną na temat ochrony środowiska. Należy również zauważyć, że problem braku wdrożenia subiektywizowanego systemu oceny wpływu na środowisko naturalne dotyczył przede wszystkim firm działających w branżach usługowej i handlowej. W tej grupie respondentów rozpowszechnione było przekonanie o braku adekwatnych, dostępnych narzędzi mogących służyć zdiagnozowaniu wpływu w przedsiębiorstwach nieprodukcyjnych – np. zaledwie jedno przedsiębiorstwo używa tzw. „kalkulatora emisji CO₂”, dzięki któremu właściciel samodzielnie dokonuje analizy wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne:

„On działa w ten sposób, że wprowadza się ilości wykorzystanej wody na podstawie faktur sprzedażowych i wodomierzy. Wprowadza się wartości zużytego prądu, wprowadza się to wszystko do takiego komputera, który jest w sieci i on oblicza automatycznie jakby zużycie CO₂. I to jest bardzo prosty wynik, bo można sobie zrobić konfrontacje tego zużycia miesiąc wcześniej, dzisiaj...(…) Co 3 miesiące sprawdzam jak to wygląda.”

(Małe przedsiębiorstwo, Handel)

W konsekwencji braku rzetelnych danych respondenci reprezentujący tego typu przedsiębiorstwa przejawiali tendencje do bagatelizowania wpływu prowadzonej przez firmę działalności na środowisko naturalne.

W zdecydowanie większym stopniu świadome negatywnego wpływu prowadzonej przez siebie działalności na środowisko są przedsiębiorstwa produkcyjne, co z jednej strony wynika z nakładanych na nie bezpośrednio zobowiązań prawnych, z drugiej zaś z bardziej „namacalnego” i bezpośredniego wpływu na środowisko naturalne np. w postaci produkcji odpadów, ścieków przemysłowych itp.

Zbadane firmy produkcyjne bądź posiadają zobiektywizowany system diagnozowania wpływu na środowisko naturalne, bądź też korzystają z usług wyspecjalizowanych przedsiębiorstw sektora usług środowiskowych, które w określonych odstępach czasu dokonują stosownych analiz. Należy jednak podkreślić, że głównym czynnikiem podawanym przez samych respondentów, który przyczynił się do podejmowania działań przez firmy zmierzających do rzetelnego określenia wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne był obowiązek prawny, co znajduje swe odzwierciedlenie m.in. w przytoczonej poniżej wypowiedzi:

„Można sobie jeszcze jedno powiedzieć, większość tych badań wynika z przepisów. Te przepisy regulują sposób, częstotliwość i zakres badań”

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł)

Ograniczony stopień dokonywania diagnozy przekłada się na niską świadomość wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne. Nawet respondenci, którzy dostrzegali ów wpływ, w swojej ocenie ograniczali się w większości przypadków do bezpośrednich skutków prowadzonej działalności takich jak produkcja odpadów, emisja spalin, zużycie papieru - znacznie słabiej rozpoznawane były skutki, których efekty są często niezauważane przez przedsiębiorców np. zanieczyszczenie środowiska wynikające z dużego zużycia energii.

Wysoką samoświadomość dotyczącą wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne wykazywały natomiast te przedsiębiorstwa, które wdrożyły system zarządzania środowiskowego, o czym świadczy poniżej przytoczona wypowiedź członka kadry zarządzającej firmy zajmującej się produkcją podzespołów elektronicznych:

„My mamy określone takie znaczące aspekty środowiskowe (...) mamy te czynniki określone, które dla nas stanowią zasadniczą pozycję i gdzie nasza działalność ekologiczna powinna być ukierunkowana. Mamy takich 8 pozycji. Jedną część to są zlewki zużytego alkoholu etylowego, acetonu, rozpuszczalnika, bo w procesie technologicznym dużo zużywa tego alkoholu i dlatego to się znalazło wśród pozycji znaczących aspektów środowiskowych. Związane jest to z technologią. Następne są szlamy z oczyszczalni ścieków, których też jest dosyć dużo. Emisja chlorowodoru, kwasu siarkowego, ścieki przemysłowe i zużycie energii elektrycznej cieplnej i wody. Mamy takich 8 znaczących aspektów środowiskowych.(...) Zgodnie z kryteriami została dokonana ocena tych wszystkich aspektów środowiskowych i te, które uzyskały określoną liczbę punktów znalazły się na liście znaczących

aspektów środowiskowych. Kryteria ustaliliśmy takiej jak: objęcie aspektu wymaganiami prawnymi. Jeżeli jest jakaś ustawa, pozwolenie, decyzja dotycząca jakiegokolwiek wpływ na środowisko to braliśmy to pod uwagę przy wyznaczaniu aspektu. Jaki jest wpływ na środowisko – czyli rodzaj zanieczyszczeń, na przykład zubożenie warstwy ozonowej, zwiększenie efektu cieplarnianego, toksyczne oddziaływanie na środowisko, czyli taki główny czynnik – jaki jest wpływ na środowisko. Następnie zagrożenie, jakie dla człowieka stanowi dany aspekt. Czyli czy to są substancje toksyczne, rakotwórcze, mutagenne, wpływające na rozrodczość, prekursorzy – za to była punktacja. Skala wpływu na środowisko, czyli mała, średnia, duża. I możliwość wystąpienia awarii mającej negatywny wpływ na środowisko. I opłaty, koszty związane z aspektami. I te czynniki wzięliśmy pod uwagę. Ustaliliśmy odpowiednio punktację, przeprowadziliśmy taką ocenę. I z tej oceny wyszło, że mamy 8 takich znaczących aspektów.”

(Małe przedsiębiorstwo, Przemysł)

Opisana powyżej diagnoza pozwoliła na wyznaczenie obszarów koniecznej interwencji proekologicznej i wdrożenie przez przedsiębiorstwo szeregu adekwatnych działań zorientowanych na ograniczenie negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne.

5.2. Kwestia wdrażania WZP w strategii rozwoju firm

W trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych poruszona została również kwestia obecności działań dotyczących wdrażania WZP w strategiach rozwoju badanych przedsiębiorstw. Pytanie to miało na celu zbadanie, na ile kwestia ochrony środowiska stanowi dla przedsiębiorstw element istotnie związany z planami rozwojowymi. Na podstawie odpowiedzi można postawić dwa główne wnioski dotyczące obecności WZP w strategiach rozwoju firm.

Pierwszym wnioskiem, który można postawić na podstawie zebranego materiału empirycznego, jest to, że posiadanie strategii rozwoju, jako osobnego, spisane dokumentu stanowiącego plan działań firmy zmierzających do osiągnięcia sukcesu rynkowego, nie jest rutynową praktyką w firmach sektora MSP. Należy przy tym zauważyć, że w tej kwestii widoczne jest zróżnicowanie przedsiębiorstw ze względu na ich wielkość. Wszystkie przedsiębiorstwa średnie (50-249 zatrudnionych), które znalazły się w próbie badawczej posiadały tego typu dokument. Również wśród badanych małych przedsiębiorstw (10-49 zatrudnionych) praktykę planowania kolejnych działań poprzez wyznaczanie

celów strategicznych rozwoju można uznać za dość rozpowszechnioną (opracowaną strategię miała połowa firm z tej grupy), choć w tym przypadku część przedsiębiorstw nie posiada jej w formie spisanej. Inaczej sytuacja przedstawia się w mikroprzedsiębiorstwach, których przedstawiciele wskazywali na brak takiego dokumentu w firmie. Można przy tym wyróżnić dwa różne powody dla których nie opracowano strategii : brak myślenia długofalowego kadry zarządzającej lub właścicieli oraz uznanie, że dokument ten jest niepotrzebny w mikroprzedsiębiorstwie ze względu na profil firmy i warunki rynkowe.

„Nie ma takiego dokumentu. Jest go trudno opracować, bo w małych i średnich firmach zazwyczaj wszystko szybko się zmienia. Trzeba się dostosować szybko do zmieniających się warunków na rynku.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Budownictwo)

Drugi istotny wniosek, jak można wyciągnąć z wypowiedzi reprezentantów firm to niedocenienie przez kadrę zarządzającą działań prośrodowiskowych, jako elementu mogącego być źródłem uzyskania przewagi rynkowej:

„Jeżeli chodzi o kwestie środowiskowe, to nie mamy ich uwzględnionych w dokumentach strategicznych. Jeżeli nawet są jakieś wzmianki, to nie są to wzmianki istotne. Czyli nie jest tutaj jakoś specjalnie kładziony nacisk na środowisko, również ze względu na rodzaj działalności jaką prowadzimy.”

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi)

W konsekwencji działania proekologiczne nie są umieszczane w strategii rozwojowej firmy, a gdy już się tam znajdują to raczej w kontekście wypełniania zobowiązań nałożonych na przedsiębiorstwa przez prawodawcę, jak np. miało to miejsce w przypadku poniżej cytowanej wypowiedzi przedstawiciela firmy z sektora produkcyjnego:

„Priorytetem (w ramach strategii rozwoju firmy – przyp. aut.) to jest nie wprowadzanie żadnych środków chemicznych i żadnych innych, które są zabronione lub nieprzewidziane (przez prawo– przyp. aut), nie ekologicznych.”

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł)

W małym stopniu natomiast są one uznawane za inwestycje mające przynieść firmie zyski. Za wyjątek należy uznać tu przedsiębiorstwa planujące, bądź wdrażające system zarządzania środowiskowego ISO 14 001:

„Jest spisany dokument w formie strategii rozwoju. Ponadto co roku są zatwierdzane plany działalności spółki, zarówno plan finansowy, jak i plan inwestycyjny, który jest częścią ogólnego wieloletniego planu inwestycyjnego, w którym zawarte są pewne główne kierunki działania na poszczególne lata. Jeżeli chodzi o kwestie środowiskowe, zarówno w strategii, jak i w tych planach, są zawarte kwestie związane np. z kontynuacją możliwości obierania od odbiorców odpadów segregowanych – to jest główny nacisk w działalności spółki. Drugą kwestią jest wdrożona norma środowiskowa ISO, czyli utrzymywanie tych wszystkich standardów, które parę lat temu zostały wdrożone w spółce. Z tym wiąże się oczywiście na bieżąco modernizacja taboru samochodowego pod kątem obowiązujących norm środowiskowych.”

(Średnie przedsiębiorstwo, Usługi)

5.3. Wdrażanie Wzorców Zrównoważonych Produkcji

W ramach przeprowadzonego badania respondenci zostali poproszeni o przedstawienie przyczyn, dla których wdrożono rozwiązania proekologiczne w firmach, dokonanie opisu zrealizowanych działań, oraz określenie barier we wdrażaniu WZP. Ponadto zidentyfikowane zostały te czynniki, które sprzyjają wdrażaniu WZP w firmach.

5.3.1. Przyczyny wdrożenia WZP w firmie

Jednym z podstawowych pytań, na które zrealizowane badanie miało odpowiedzieć była kwestia motywacji, jakie stały za przedsiębiorstwami, które zdecydowały się na wdrożenie rozwiązań proekologicznych.

Ze względu na motywacje stojące za wdrażaniem rozwiązań proekologicznych, firmy, które podjęły tego typu działania można podzielić na trzy grupy:

- Przedsiębiorstwa, które wdrożyły rozwiązania proekologiczne jedynie ze względu na nałożone na nie obowiązki prawne. Przykładu tego typu postawy dostarcza wypowiedź jednego z biorących udział w badaniu respondentów reprezentujących firmę zajmującą się usługami stomatologicznymi:

„Tutaj jest branża medyczna, która produkuje odpady medyczne no i my potem nie możemy tego pozbywać się na wysypisku komunalnym ogólnym, tylko musimy mieć podpisane umowy ze spalarniami, odbiorcami tych odpadów i oni bezpiecznie od nas to odbierają i utylizują w sposób nieszkodliwy albo mało szkodliwy dla środowiska.(...) Jesteśmy też zobowiązani instytucjonalnie do zgłaszania ilości odpadów, która u nas powstaje, ustawa weszła w zeszłym roku 11 marca i za rok poprzedni musimy się z tych odpadów, musimy po prostu zgłosić ilość tych odpadów, które były wyprodukowane.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

Należy zauważyć, że firmy te rzadko angażują się w działania wykraczające poza te wynikające z nałożonych na nie obowiązków przez prawodawców, zaś sam przymus uważają za uciążliwy i utrudniający prowadzenie działalności gospodarczej. Przedsiębiorstwa te można uznać za znajdujące się na poziomie odpowiedzialności prawnej wdrażania idei Społecznej Odpowiedzialności Biznesu. W szczególności motywacja ta przyświecała badanym firmom reprezentującym sektor przemysłowy, co wynika z większej ilości obowiązków z zakresu ochrony środowiska nakładanych przez prawodawców na przedsiębiorstwa produkcyjne.

- Przedsiębiorstwa, które wdrożyły działania proekologiczne bez przymusu prawnego, przy czym motywacja dla ich wdrażania miała ściśle ekonomiczne podłoże - była próbą ograniczenia kosztów prowadzonej działalności lub częścią ich strategii zorientowanej na uzyskanie przewagi rynkowej. Firmy te są zaangażowane w działalność proekologiczną (i prospołeczną), ale granice tego zaangażowania wyznacza kalkulacja zysków do poniesionych strat. Postawę tą można zilustrować następującą wypowiedzią jednego z respondentów:

„Staramy się nie wywierać złego wpływu na środowisko i wszędzie tam, gdzie aspekty ekonomiczne idą w parze z aspektami środowiskowymi, to działamy dla dobra środowiska.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Finanse)

W odniesieniu do przedstawionego modelu zaangażowania firm we wdrażanie idei społecznej odpowiedzialność biznesu przedsiębiorstwa podejmujące działania z pobudek ekonomicznych można zaliczyć zarówno do firm znajdujących się na poziomie ekonomicznym jak i etycznym w zależności od tego czy przedsiębiorstwo traktuje wdrożenie bezpośrednio, jako sposób na ograniczenie strat czy też, jako dalekosiężną inwestycje w wizerunek przedsiębiorstwa, która ma przynieść zyski w dłuższym okresie. W tym drugim przypadku działania te często są związane z dostosowaniem swej działalności do oczekiwań stawianych przedsiębiorstwom przez klientów i opinie publiczną. Przykładem wdrożenia WZP motywowanego troską o wizerunek firmy, jest wypowiedź jednego z respondentów, który zapytany o przyczyny dla których w prowadzonej działalności uwzględnił kwestie środowiskowe odpowiedział że:

„Buduje to wizerunek firmy w 100% po prostu.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

- Przedsiębiorstwa, dla których troska o środowisko naturalne jest wartością autoteliczną i na trwale wpisana w misję firmy i sposób postępowania. Podejmują one działania proekologiczne nawet w sytuacji, gdy skutkuje to zwiększeniem kosztów prowadzonej działalności i nie przekłada się w sposób bezpośredni na zyski. Często firmy te są powiązane różnego typu więzami z organizacjami pozarządowymi o profilu ekologicznym i biorą czynny udział /wspierają prowadzone przez nie działania. Przedsiębiorstwa te należy uznać za znajdujące się na poziomie filantropijnym wg klasyfikacji A.B Carrolla.

W badanej grupie przedsiębiorstw znalazły się również takie, których motywacje do wdrożenia WZP można uznać za znajdujące się równocześnie na różnych poziomach odpowiedzialności społecznej firm, czego przykładem jest poniższa wypowiedź reprezentanta firmy usługowej:

„Po pierwsze, jeżeli przedsiębiorstwo ma jakąś strategię, politykę, nie uwzględni tego (wpływu na środowisko naturalne – przyp.aut), to może się okazać w pewnym momencie, że przedsiębiorstwo traci rację bytu, w sensie takim, że na podstawie jakiś nakazów, zakazów, przestaje funkcjonować. Po prostu upada. I to jest pierwszy powód, taki biznesowy powiedzmy. Natomiast drugi powód, to tak jak wspominałem wcześniej, jest coś takiego, jak taka czysta ludzka odpowiedzialność, za to co się robi i może się okazać, że zmieniając nawet profil działalności, jesteśmy już widziani przez pryzmat tego co robiliśmy dotychczas. No i ten trzeci czynnik, taki już czysto ludzki. Żeby mieć dobre

samopoczucie, że się nikomu nie przeszkadza, w drogę nie wchodzi i nie powoduje się jakiś tam negatywnych skutków.

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi)

W tym przypadku można uznać, że motywacją do wdrożenia WZP była zarówno konieczność spełnienia obowiązków prawnych (poziom prawny odpowiedzialności społecznej biznesu), oczekiwania ze strony otoczenia i troska o dobry wizerunek firmy (poziom etyczny odpowiedzialności społecznej biznesu) oraz indywidualna potrzeba właściciela firmy (poziom filantropijny odpowiedzialności społecznej biznesu).

Wśród badanych firm zdecydowanie dominowały przedsiębiorstwa dla których motywacją do wdrażanie rozwiązań proekologicznych były nałożone na nie obowiązki prawne lub kalkulacja ekonomiczna, za niewielki natomiast należy uznać udział firm dla których troska o środowiska jest wartością samą w sobie. Uwzględnianie ochrony środowiska w działalności firmy przez kadre zarządzającą przedsiębiorstw lub właścicieli MSP jedynie pod wpływem przymusu prawnego bądź kalkulacji ekonomicznej, bez udziału motywacji etycznych w podejmowanych decyzjach, może prowadzić do szeregu negatywnych zjawisk. Po pierwsze może to skutkować fasadowością prowadzonych działań proekologicznych w firmie. W takim przypadku wdrażane rozwiązania odnoszą jedynie do najbardziej widocznych skutków wpływu na środowisko naturalne (a więc tych które negatywnie wpływają na wizerunek firmy), oraz tych które są regulowane przez prawo. Drugą konsekwencją jest pewnego rodzaju wyrachowanie wynikające z motywacji czysto ekonomicznych lub prawnych – kwestia ochrony środowiska jest uwzględniana przez firmy o tyle, o ile przynosi to przedsiębiorstwu zyski, bądź też nie prowadzi do strat wynikających z nakładanych kar za nieprzestrzeganie prawa. Można zatem przy przypuszczać, że w sytuacji zmiany przepisów lub też zmiany warunków rynkowych, przedsiębiorstwa w których brak jest motywacji etycznych do działania z uwzględnieniem kwestii środowiskowych nie tylko nie byłyby skłonne do wprowadzania kolejnych rozwiązań proekologicznych, ale mogłyby zaprzestać już wprowadzonych działań.

5.3.2. Czynniki sprzyjające wdrażaniu WZP w firmach.

Na podstawie wypowiedzi respondentów w badaniu zostały określone czynniki zewnętrzne sprzyjające wdrażaniu przez firmę rozwiązań proekologicznych:

- Zmiany w przepisach prawnych nakładające na firmę nowe obowiązki w zakresie ochrony środowiska.
- Działania stowarzyszeń, firm, fundacji, zajmujących się ochroną środowiska, które starają się pozyskać przedsiębiorstwa dla działalności proekologicznej. Przykładem tego typu organizacji podawanym przez respondentów była m.in. Fundacja Partnerstwo na Rzecz Środowiska organizująca Kluby Czystego Biznesu czy też wspomniana przez jednego z respondentów Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych, która bezpośrednio zwróciła się do prowadzonej przez niego firmy ze swoją ofertą:

„Jest Fundacja Inicjatyw Ekologicznych i my się od nich dowiedzieliśmy o Zielonym Biurze. To jest firma, oni prowadzą po prostu dystrybucję – wyposażenie biura, wszystko z recyklingu. Oni nam przysłali ofertę,”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

Działania powyższych fundacji należy uznać za o tyle istotne dla wdrażania WZP w przedsiębiorstwach, że skutecznie wpływają one nawet na te firmy, które wcześniej nie planowały wprowadzenia rozwiązań proekologicznych, co miało miejsce np. w firmie reprezentowanej przez cytowanego poniżej respondenta:

„Zdecydowaliśmy na to (pozyskanie certyfikatu Zielone Biuro –przyp.aut) i to było raczej bardziej przypadkowe niż jakieś takie konkretne, przemyślane działanie, jeśli mam być szczerą. Dostaliśmy taką ofertę ze strony fundacji. Przemyśleliśmy sprawę”

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi)

Z relacji osób biorących udział w badaniu wynika, że organizacje pozarządowe o profilu ekologicznym wpływają na prowadzoną przez nich działalność poprzez następujące działania:

- organizację szkoleń / doradztwo z zakresu działalności proekologicznej,
- oferowanie usług umożliwiających wdrożenie rozwiązań proekologicznych w firmie.

Respondenci rzadko wspominali natomiast o udzielanej przez organizacje pozarządowe pomocy w „sieciowaniu” firm uwzględniających w swej działalności kwestie ekologiczne, co może wynikać bądź z niewystarczającej wiedzy na temat istnienia takiej możliwości, bądź też z niedostatecznego docenienia przez część respondentów korzyści, jakie mogą przynieść kontakty z innymi firmami wdrażającymi WZP.

- Pozytywny przykład innych przedsiębiorstw, które z powodzeniem wdrożyły rozwiązania proekologiczne. Przy czym dyfuzja praktyk może następować dzięki bezpośredniemu kontaktowi i współpracy z inną firmą, jak i pośrednio poprzez środki masowego przekazu, bądź być wynikiem działań organizacji ekologicznych promujących „dobre praktyki” w ramach prowadzonych projektów i szkoleń. Wzorcem działań proekologicznych dla respondentów są w szczególności standardy wdrażane przez duże międzynarodowe organizacje i firmy. Przykładem przedsiębiorstwa, którego działania w dziedzinie ochrony środowiska wymieniane były, jako „dobra praktyka” i inspiracja dla wprowadzania rozwiązań wymieniana była m.in. firma IKEA.

„Inne firmy, chociażby takie jak IKEA. To taki przykład dla mnie dużego sklepu, który wprowadził szereg różnych rozwiązań, bo przecież dostali certyfikat przyjazna rowerom i zielone biuro i tak dalej.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Handel)

- Wcześniejsze zaangażowane właściciele i kadry zarządzającej przedsiębiorstwami w działalność proekologiczną i/lub postępowanie z uwzględnieniem kwestii ochrony środowiska w życiu prywatnym. W kilku przypadkach respondenci deklarowali, że proekologiczne zachowania, które zostały wdrożone w firmach (segregacja odpadów, wykorzystanie materiałów z recyklingu) były przez nich praktykowane wcześniej, a następnie zostały przełożone na sposób postępowania w przedsiębiorstwie. Ten element można uznać za szczególnie istotny w małych i mikroprzedsiębiorstwach, których kultura organizacyjna jest kształtowana w dużym stopniu przez samych właścicieli firm i stanowi odbicie wyznawanych przez nich przekonań i wartości.
- Dotacje udzielane w ramach programów unijnych m.in. w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na wdrożenie rozwiązań proekologicznych. Przy czym należy stwierdzić, że otrzymanie dotacji stanowi nie tyle zachętę samą w sobie, co warunek od

którego respondenci uzależniają realizację ekoinwestycji. Szczególnie dotyczy to większych inwestycji takich jak np. budowa oczyszczalni ścieków czy wdrożenie systemu zarządzania środowiskowego. Sytuacja ta ma miejsce m.in. w jednej z badanych firm z branży przemysłowej, której przedstawiciel poproszony o określenie czynników wpływających na wdrożenie planowanych działań proekologicznych w przedsiębiorstwie stwierdził, że :

„Dużo zależy od uzyskania możliwości refundacji poniesionych kosztów na wdrożenie ISO z funduszy europejskich”

(Małe przedsiębiorstwo, Przemysł)

- Oczekiwania ze strony kontrahentów firmy. Dotyczą one zarówno rynku B2B (business-to-business) jak i B2C (business-to-consumer).

W przypadku innych przedsiębiorstw (rynek B2B) oczekiwania są przed wszystkim wyrażane przez duże międzynarodowe firmy, dla których warunkiem podjęcia współpracy z kooperantami jest spełnienie określonych norm jakości, również dotyczących kwestii ochrony środowiska. Dokumentem poświadczającym spełnienie jest najczęściej wydany przez niezależną jednostkę certyfikat np. ISO 14001.

„Teraz będziemy wdrażać tutaj zarządzanie jakością, będziemy wprowadzać ISO 14001. Na razie jesteśmy po audycie wstępnym. Więc dążymy do tego, mamy narzut odgórny z firmy. Pracujemy z zagranicznymi kontrahentem, więc musimy posiadać takie coś. Do tego dążymy, żeby takie posiadać uprawnienia.”

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł)

Ponadto otrzymanie certyfikatu przez firmę wzmacnia jej pozycję rynkową i negocjacyjną o czym wspominał inny respondent:

„To znaczy głównym takim czynnikiem (wpływającym na podjęcie decyzji o wdrożeniu – przyp aut) było to, że zarząd po prostu naszej firma chciał mieć te certyfikaty, że liczne zapytania klientów były o to czy mamy te certyfikaty z ochrony środowiska i BHP, no i zarząd tak politycznie stwierdził, że to mu pomoże w negocjacjach z odbiorcami i w poszukiwaniu nowych odbiorców. Oni byli głównym motorem wdrożenia tego”

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł)

W przypadku konsumentów indywidualnych, oczekiwania dotyczące działalności prośrodowiskowej wyrażane są przede wszystkim w ramach specyficznego segmentu konsumentów uwzględniających w swych wyborach kwestie ochrony środowiska. Są one szczególnie istotne dla firm sektora MSP, które swój sukces rynkowy opierają o wdrożenie strategii niszy grupy docelowej, czyli ukierunkowaniu swej oferty na zaspokajanie potrzeb klientów o ściśle określonym profilu.

Osobną kwestią wymagającą omówienia pod kątem wpływu na wdrażanie WZP w przedsiębiorstwach są inne niż prawne instrumenty wykorzystywane przez instytucje publiczne w celu zachęcania firm do podjęcia działań z zakresu ochrony środowiska. Są to zatem wyróżnione na etapie analizy danych zastanych Zielone Zamówienia Publiczne oraz wspomniana już możliwość pozyskania wsparcia finansowego proekologicznych inwestycji.

Zielone Zamówienia Publiczne (ZZP) przez Komisję Europejską uznane zostały za instrument, za pomocą którego instytucje publiczne są w stanie kształtować trendy produkcyjne i przyczyniać się do poszukiwania i wdrażania przez firmy bardziej ekologicznych rozwiązań⁵. Na podstawie przeglądu istniejącego stanu wiedzy postawiona została, że instrument ten jest w Polsce niewystarczającym stopniu wykorzystywany przez instytucje publiczne. Kwestia ta została zatem również podniesiona w zrealizowanych wywiadach. Odpowiedzi pozyskane od reprezentantów firm, które wdrożyły bądź planują wdrożenie WZP w kwestii ZZP można podzielić na następujące kategorie:

- Przedsiębiorstwa, które nigdy nie startowały w przetargach publicznych, w związku z czym ich reprezentanci w większości przypadków nie słyszeli o kryteriach środowiskowych, a wdrożenie WZP nie było w żadnym stopniu związane z ZZP.
- Przedsiębiorstwa, które startowały w przetargach publicznych jednak nie spotkały się z zastosowaniem w nich kryteriów środowiskowych. Podobnie jak w poprzednim przypadku ZZP nie stanowiły dla nich czynnika motywującego do wdrożenia WZP, natomiast w niektórych przypadkach wskazywały one na fakt, że zastosowanie tego typu kryteriów byłoby z ich punktu widzenia pożądane (stanowiłoby o przewadze firm wdrażających rozwiązania proekologiczne).

⁵ Patrz: Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska, Bruksela, dnia 16.7.2008

- Przedsiębiorstwa, które spotkały się z zastosowaniem kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych. Dla niektórych z badanych przedsiębiorstw stanowiły one barierę ograniczającą możliwość udziału w przetargu, inne spełniające warunki brały w nich udział. Należy jednak podkreślić, że same w sobie ZPP nie stanowiły czynnika motywującego do wdrożenia rozwiązań proekologicznych. Postawę przedsiębiorstw, które nie były w stanie spełnić wymogów środowiskowych obrazuje poniższa wypowiedź jednego z respondentów:
„Jeśli byśmy spełniali te kryteria, to byśmy wzięli udział w tym przetargu. Ale jeśli np. nie spełnialibyśmy, mielibyśmy trudności, no to nie, to pewnie byśmy zrezygnowali. Bo jeśli się nie spełnia to nie widzę tutaj siebie w takim przetargu”

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł)

Z kolei respondenci z przedsiębiorstw, które wzięły udział w ZPP podkreślali, że sama specyfikacja nie stanowiła dla nich czynnika motywującego, a WZP zostało wdrożone przed uczestnictwem w przetargu.

Można zatem na tym etapie badania przyjąć, że ZPP nie stanowią bezpośredniego czynnika wpływającego na wdrożenie rozwiązań prośrodowiskowych przez poszczególne przedsiębiorstwa, mogą natomiast przyczynić się do kształtowania standardów realizacji zleceń przez firmy poszczególnych sektorów. Teza ta wymaga dalszej weryfikacji w kolejnych etapach badania.

5.3.3. Wdrożone wzorce zrównoważonej produkcji.

Specyfika wdrożonych rozwiązań proekologicznych w dużej mierze zależy od rodzaju prowadzonej działalności, jednak na podstawie odpowiedzi respondentów wyróżnić pewne kategorie działań wprowadzanych w firmach różnych branż. Są to zatem:

- Zmiany rutynowych praktyk pod kątem zmniejszenia wynikającego z nich negatywnego wpływu na środowisko naturalne. Za najbardziej rozpowszechniony przykład zmiany dotychczasowych sposobów działania na bardziej ekologiczne można uznać wprowadzenie segregacji i recyklingu w firmie, przy czym można tu wyróżnić różne stopnie zaangażowania przedsiębiorstw - od najprostszej selekcji odpadów na podstawowe kategorie takie jak szkło, papier etc., aż po silne zaangażowanie w proces recyklingu przejawiające się w poszukiwaniu odbiorców dla zużytych materiałów, oraz dokonywaniu recyklingu na poziomie samej firmy. Przykładu praktyk silnego zaangażowania w proces segregacji i odzysku odpadów dostarczają praktyki stosowane przez jedno z badanych przedsiębiorstw z sektora usług hotelarskich:

„(...) Oprócz segregacji śmieci, segregujemy na papier biurowy, oddzielnie szkło, tektura i papier oddzielnie, plastik i aluminium jako jedno, butelki plastikowe typu PET. Mamy organiczne i wszystko, co nie da się przetworzyć(...). Szkło wywozimy do pojemników na szkło. Słoiki wywozimy na wieś do naszego gospodarstwa ekologicznego, które robi nam przetwory i recykluje. Na plastik mamy oddzielne pojemniki.(...) Oddzielnie mamy pojemnik na papier biurowy. Natomiast karton i tektura przetwarzamy i wykorzystujemy do różnych rzeczy, alby palimy tym w piecu.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

Powyższy przykład dotyczy firmy, która wprowadziła tego typu rozwiązania dobrowolnie, motywowana przede wszystkim troską o środowisko naturalne. Należy podkreślić jednak, że tego typu działania były również wdrażane ze względów czysto utylitarnych – poszukiwania oszczędności w przedsiębiorstwie, o czym świadczy przypadek firmy zajmującej się scenografią w reklamach:

„(...) myślimy o tym, że można to jeszcze raz przetworzyć (...) właśnie dużo zysków w firmie osiągamy przez to, że myślimy o oszczędnościach w taki sposób, żeby świadomie kupować niektóre rzeczy i świadomie je wykorzystywać i czasami zdarza się, że jedną rzecz

wykorzystujemy 10-15 razy, a w innych firmach, bo wiem, że tak powiem z wywiadu takiego osobistego po prostu te rzeczy utylizuje się raz i wyrzuca do śmieci, a my po prostu wykorzystujemy, powiedzmy jakoś tam czyścimy, uzdatniamy znowu do użytku i składamy w magazynie i potem znowu utylizujemy”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

Oprócz motywacji ekonomicznej i wynikającej z troski o ochronę środowiska przyczyną, dla których firmy prowadziły segregacje odpadów były przymus wynikający z przepisów prawa, przy czym przedsiębiorstwa, które podejmowały działania motywowane bezpośrednio zewnętrznym naciskiem ograniczały się do samej segregacji nie prowadziły natomiast recyklingu odpadów na własną rękę.

Innymi wymienianym przez respondentów wdrożonymi praktykami proekologicznymi, było zwrócenie szczególnej uwagi na wyłączenie światła, urządzeń elektrycznych, nie drukowanie wiadomości mailowych.

- Dokonanie zakupu lub modernizacji urządzeń/infrastruktury przedsiębiorstwa pod kątem oszczędności w zużyciu energii i surowców. Przykładem tego typu działań jest wymiana żarówek i urządzeń biurowych na energooszczędne, zamontowanie czujników światła tak jak zostało to zrobione w jednej z badanych firm:

„Wszędzie mamy żarówki energooszczędne. W sumie jest to banał, ale jest duża oszczędność. W naszym największym pomieszczeniu na 12 miejsc są żarówki przy łóżku 1,5 voltowe, a więc cały pokój to 32 wat, a jest dostatecznie dużo światła. Zwykła żarówka 40 wat nie daje praktycznie światła w pomieszczeniu. Mamy lampki miodowe, które są bardzo oszczędne. Wszędzie są żarówki energooszczędne. Mamy lodówkę w klasie A, czyli w klasie energicznej oszczędności. Podobnie jest z pralką(...) Co jeszcze? Mamy czujniki na światło. Nie wszędzie, ale tylko pod prysznicami i w ubikacji. Zastanawiamy się, czy nie zrobić w całej łazience. Światło zapala się na ruch.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

- Wykorzystywanie w sposób świadomy w prowadzonej działalności produktów przyjaznych dla środowiska. Mogą być one przetwarzane w celu wytworzenia produktu finalnego sprzedawanego przez firmę lub też być wykorzystywane w codziennej działalności firmy. Obie

formy wykorzystywania produktów proekologicznych zostały opisane przez cytowanego poniżej respondenta:

„Stosujemy środki czystości biodegradowalne i nietestowane na zwierzętach (...) Kupujemy też przetwory, one są organiczne. Część to są po prostu BIO przetwory, a część to są ekologiczne certyfikowane. My je po prostu wykorzystujemy do przygotowania śniadań podawanych naszym gościom”.

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi)

- Wprowadzenie rozwiązań technologicznych i technologii, które przyczyniają się do zmniejszenia negatywnego wpływu działalności firmy na środowisko naturalne np. poprzez eliminację szkodliwych procesów i substancji, lub też substytucje surowców. Poniżej przedstawiona została wypowiedź reprezentanta przedsiębiorstwa, które wdrożyło tego typu działania:

„Usunęliśmy na przykład amoniak z produkcji. Usunęliśmy takie, które są bardzo szkodliwe dla środowiska, przede wszystkim wodnego. Nie stosujemy też w procesie technologicznym amoniaku”

(Małe przedsiębiorstwo, Przemysł)

Rozwiązania prośrodowiskowe należące do tej kategorii mogą być opracowywane zarówno w ramach firmy jak i pozyskiwane na zasadach rynkowych. W porównaniu z innymi wymienionymi działaniami proekologicznymi są one stosunkowo kosztowne i pracochłonne – wymagają zaangażowania środków finansowych przedsiębiorstwa jak również kadry zarządzającej i/lub pracowników. Z tego względu są one wprowadzane przede wszystkim w odniesieniu do tych procesów, które w bezpośredni sposób prowadzą do wytworzenia produktów oferowanych zewnętrznym klientom.

- Wprowadzenie eko projektowania tzn. zidentyfikowanie aspektów środowiskowych związanych z produktem i włączenie ich do procesu projektowania już na wczesnym etapie rozwoju produktu⁶. Przykładu myślenia o wytwarzaniu produktów z uwzględnieniem całego ich cyklu życia dostarcza poniższy cytat z wywiadu:

⁶ Za. ISO/TR 2002 „Zarządzanie środowiskowe. Włączenie aspektów środowiskowych do projektowania i rozwoju wyrobów”, PKN, Warszawa, 2002

„Mała seria produkcyjna siedzisk wykonana z polipropylenu w technologii rotomouldingu, 100% recyklingu(...) One są wykonywane właśnie z takiego rotomouldingu i można je potem przetopić i zrobić z nich na przykład lampy albo krzesła.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

We wspomnianym przypadku firma w sposób świadomy dokonała wyboru materiałów użytych w produkcji, które umożliwiają ponowne ich wykorzystanie w ramach recyklingu.

Obecność wymienionych powyżej działań w przedsiębiorstwie stanowi o wdrażaniu przez firmę wzorców zrównoważonej produkcji. Ze względu na fakt współwystępowania wyróżnionych działań w firmach można uznać, że model WZP ma charakter **złożony** lub **prosty**. W **modelu prostym** wzorca, wprowadzone działania proekologiczne mają jednostkowy charakter – w danym przedsiębiorstwie występuje jedynie jeden z wymienionych rodzajów działań proekologicznych. W **modelu złożonym** możemy mówić o współwystępowaniu działań proekologicznych. Model złożony może składać się z wielu kombinacji wprowadzonych działań proekologicznych. Na podstawie wypowiedzi respondentów zaobserwowano zróżnicowanie wdrażanych wzorców pomiędzy firmami sektora przemysłowego i innych branż, oraz różne rozłożenie akcentów w uznaniu istotności poszczególnych działań.

Jak wynika z zebranego materiału empirycznego, w przedsiębiorstwach przemysłowych szczególne znaczenie nadawane było wprowadzaniu działań/rozwiązań odnoszących się bezpośrednio do procesu wytwarzania towarów. Wdrażano zatem nowe środowiskowe rozwiązania technologiczne zmniejszające negatywny wpływ produkcji na środowisko naturalne, modernizowano posiadanych sprzęt, jak również wprowadzano eko projektowanie. Działania takie jak zmiana rutynowych praktyk pracowników i kadry zarządzającej na bardziej ekologiczne czy użycie produktów środowiskowych w przypadku wdrażających WZP firm przemysłowych miały w zdecydowanej większości przypadków charakter poboczny – były pochodną wymienionych wcześniej zmian. Inaczej sytuacja przedstawiała się w przypadku firm nie przemysłowych, które często realizowały model wdrażania WZP oparty o zmianę praktyki działania, wymianę używanego sprzętu (najczęściej kryterium ekologicznym decydującym o wyborze była jego energooszczędność), oraz użycie produktów przyjaznych środowisku w codziennym funkcjonowaniu firmy.

Obok wymienionych wcześniej działań proekologicznych składających się na WZP można wyróżnić również specjalną kategorię podejmowanych przez przedsiębiorstwa aktywności, które prowadzą do

wdrożenia złożonych modeli WZP w firmie. Na podstawie materiału empirycznego pochodzącego z wywiadów z przedstawicielami firm zidentyfikowano następujące aktywności tego typu:

- Wdrożenie systemów zarządzania środowiskowego (ISO 14001). W grupie badanych przedsiębiorstw nie znalazły się firmy, które wdrożyły system, EMAS, co wynika ze zidentyfikowanego na etapie analizy danych zastanych małego rozpowszechnienia tego systemu w Polsce. Co więcej respondenci z firm, które wdrożyły ISO 14 001 nie wykazali zainteresowani wdrożeniem kolejnego, bardziej zaawansowanego systemu zarządzania środowiskiem, czego przyczyną jest brak potrzeby i przekonanie, że „ *na pewno o wiele trudniejsze jest zdobyć EMAS.*”. Wprowadzenie normy ISO związane było przed wszystkim z wprowadzeniem działań zorientowanych na lepsze wykorzystanie zasobów i ograniczenie zużycia surowców w firmie, co skutkowało wdrożeniem proekologicznych praktyk, technologii oraz zakupem/modernizacją używanych maszyn.
- Uczestnictwo w sieciach współpracy/projektach, których celem było wprowadzenie w przedsiębiorstwach rozwiązań ekologicznych np. w ramach Klubu Czystego Biznesu.
- Uzyskanie prawa do sygnowania swych produktów i usług eko znakami, co wiązało się z koniecznością spełnienia przez firmy szeregu wymagań z zakresu ochrony środowiska i podjęcia zmian w prowadzonej działalności. Ze względu na różnicowanie certyfikatów – odnoszących się bądź do poszczególnych produktów bądź też działalności firmy (w całości lub też pewnej jej określonej części), starające się o nie przedsiębiorstwa wprowadzały zróżnicowane rozwiązania proekologiczne. Należy jednak podkreślić, że w każdym przypadku spowodowana staraniem się o certyfikat aktywność firmy polegała na wprowadzeniu więcej niż jednego typu działań proekologicznych.

5.3.4. Eko-innowacje wdrażane przez firmy sektora MSP.

Punktem wyjścia dla analizy pozyskanych w badaniu wypowiedzi respondentów dotyczących wdrożonych przez firmy eko-innowacji są informacje na tematy eko-innowacyjności przedsiębiorstw sektora MSP zebrane na etapie analizy danych zastanych, a w szczególności wyniki zrealizowanego w 2008 roku na zlecenie Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości badania pt. *„Potencjał małych i średnich przedsiębiorstw w dziedzinie kreowania nowych produktów innowacyjnych – rozwiązania proekologiczne”*.

Badanie to dostarczyło następujących wniosków będących punktem odniesienia dla analiz przeprowadzonych w ramach poniższego projektu badawczego:

- Jedynie 30% małych i średnich przedsiębiorstw wykazuje aktywność w zakresie eko-innowacji, nie jest to zatem działalność rutynowa dla firm sektora MSP
- Wdrażanie eko-innowacji zazwyczaj odbywa się na poziomie jednego przedsiębiorstwa.
- Głównym czynnikiem ograniczającym innowacyjność jest brak wystarczających funduszy i wykwalifikowanej kadry.
- Firmy sektora MSP wdrażając eko-innowacje w małym stopniu współpracują z innymi przedsiębiorstwami oraz instytucjami naukowo-badawczymi.⁷

Wnioski te zostały poddane weryfikacji w trakcie badania terenowego. Należy przy tym przypomnieć, że indywidualne wywiady jakościowe realizowane w ramach projektu badawczego: *„Wzorce zrównoważonej produkcji (WZP) w działalności przedsiębiorstw – propozycja rozwiązań systemowych wspierających wdrażanie WZP w MSP”* przeprowadzone zostały z reprezentantami specyficznych podmiotów – firm, które wdrożyły lub też planują wdrożenie rozwiązań proekologicznych.

W konsekwencji uzyskane wyniki stanowią obraz stanu świadomości i działań podejmowanych przez te z przedsiębiorstw, które można uznać za zaangażowane we wdrażanie rozwiązań proekologicznych.

⁷ PBSB „Potencjał małych i średnich przedsiębiorstw w dziedzinie kreowania nowych produktów innowacyjnych – rozwiązania proekologiczne”, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2008, str. 7-8

W celu uzyskania porównywalności wyników pomiędzy badaniami w ramach poniższego projektu badawczego przyjęto identyczną definicję eko-innowacji, co we wspomnianym powyżej badaniu. Za eko-innowacje uznano, zatem: „*jakąkolwiek innowację, zrealizowaną zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, która przynosi korzyści dla środowiska naturalnego – w szczególności w postaci minimalizacji zużycia zasobów naturalnych na jednostkę wytworzonego produktu oraz minimalizacji uwalniania się niebezpiecznych substancji do środowiska w trakcie wytwarzania produktu jego użytkowania oraz po jego użyciu*”⁸.

W opracowaniu pozyskanych od respondentów odpowiedzi wykorzystano również zalecenia dotyczące metodologii badania innowacyjności sformułowane w wydanym przez OECD podręczniku pt. „*Podręcznik Oslo. Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji*”, w szczególności zaś zaproponowaną typologię działań innowacyjnych. Za „*Podręcznikiem Oslo*.” Innowacje, ze względu na ich treść dzielimy na:

- *Innowacje produktowe* będące wprowadzeniem wyrobów lub usług, które są nowe lub znacząco udoskonalone w zakresie swoich cech lub zastosowań. Zalicza się tu znaczące udoskonalenia pod względem specyfikacji technicznych, komponentów i materiałów, wbudowanego oprogramowania, łatwości obsługi lub innych cech funkcjonalnych⁹
- *Innowacje procesowe* będące wdrożeniem nowej lub znacząco udoskonalonej metody produkcji lub dostawy. Do tej kategorii zalicza się znaczące zmiany w zakresie technologii urządzeń oraz/lub oprogramowania¹⁰
- *Innowacje marketingowe* polegające na wprowadzeniu nowej metody marketingowej wiążącej się ze znacznymi zmianami w projekcie/konstrukcji produktu lub w opakowaniu, dystrybucji, promocji lub strategii cenowej¹¹
- *Innowacja organizacyjna* polegają na wdrożeniu nowej metody organizacyjnej w przyjętych przez firmę zasadach działania, w organizacji miejsca pracy lub w stosunkach z otoczeniem¹².

8 Ibidem, str. 4

9 OECD „Podręcznik Oslo. Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji”, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Departament Strategii i Rozwoju Nauki, Warszawa 2006 str 50

10 Ibidem, str.51

11 Ibidem str.52

12 Ibidem str. 159

Innowacyjność danego rozwiązania można rozpatrywać również ze względu na to, w jakim wymiarze stanowi ona nowość dla różnych podmiotów rynkowych. Może ona być uznawana za taką na poziomie przedsiębiorstwa, lub też szerzej być za nią uznana w skali rynku lokalnego czy branży. Biorąc pod uwagę to rozróżnienie autorzy podręcznika wyróżniają zatem trzy typy innowacji:

- Innowacje będącą nowością dla firmy – innowacja została już wdrożone w innych firmach, ale stanowi ona istotną zmianę w ramach danego przedsiębiorstwa.
- Innowacje będącą nowością w ramach rynku – firma, jako pierwsza wprowadza dane rozwiązanie/produkt na swoim rynku, przy czym rynek może obejmować zarówno region geograficznych jak i linie produktów.
- Innowacje będącą nowością w skali świata – innowacja stanowiąca nowość na wszystkich rynkach i we wszystkich sektorach¹³.

Przedstawiony powyżej podział został uwzględniony w analizie materiału empirycznego.

Poproszeni o opis dokonanych w przedsiębiorstwa ekoinnowacji respondenci wymieniali przede wszystkim działania, które można uznać za innowacje procesowe i organizacyjne.

Ekoinnowacje procesowe

Wdrażane przez przedsiębiorstwa ekoinnowacje procesowe można umiejscowić na dwóch etapach działalności firm.

Po pierwsze, co ma miejsce w szczególności w firmach sektora przemysłowego, dotyczą one działań odbywających się w ramach właściwego procesu produkcji. Są to przede wszystkim działania nakierowane na ograniczenie bezpośredniego wpływu przedsiębiorstwa na środowisko w postaci emisji gazów, pyłów, ścieków i innych substancji szkodliwych. W tym celu dokonywane są modyfikacje procesu produkcyjnego poprzez zmiany technologiczne, lub przy zachowaniu dotychczasowego sposobu produkcji, montowane są dodatkowe urządzenia, które mają służyć niedopuszczeniu/ograniczeniu przedostawaniu się produktów ubocznych działalności produkcyjnej do środowiska, przykładem może tu być planowana przez jedną z badanych firm innowacja służąca nieposzczeniu do zanieczyszczenia poprzez wyciek oleju:

¹³ Ibidem str. 60-61

„Jesteśmy firmą produkującą urządzenia elektryczne. Na przykład stosujemy transformatory. Transformatory są suche i olejowe. Suchy jest bezpieczny w zasadzie dla środowiska. Natomiast olej w momencie gdyby uszkodził się transformator, może być wyciek oleju. No i właśnie to będziemy starali się zabezpieczyć, tak aby nie doszło do zanieczyszczenia środowiska. Zabezpieczymy to w ten sposób, że urządzenie, w które wstawiamy ten transformator ma mieć tak zwaną kadź olejową. Gdyby na wypadek jakiejś awarii pękł transformator, wylał się olej, to on się nie rozleje po terenie, tylko spłynie to do kadzi.”

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł)

Przedsiębiorstwa wprowadzają również ekoinnowacje procesowe, dzięki, którym następuje zmniejszenie ich pośredniego wpływu na środowisko naturalne. Za tego typu innowacje można uznać substytucję dotychczas wykorzystywanych w działalności surowców, produktów bardziej ekologicznymi, jak również zakup nowych, bardziej energooszczędnych urządzeń lub maszyn, o czym jeden z respondentów wspominał w następujący sposób:

„Zamierzamy zakupić nowe urządzenia do palenia kawy. Jednym z podstawowych parametrów, które zamierzamy przy zakupie uwzględnić jest ich energooszczędność. W tym sensie będzie to działanie proekologiczne.”

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł)

O ile wyżej wymienione innowacje procesowe miały charakter prewencyjny, o tyle drugi typ wdrożonych ekoinnowacji dotyczył wprowadzenia do procesu produkcji działań zmierzających do przetworzenia produktów ubocznych prowadzonej działalności w taki sposób, że mogą one zostać ponownie wykorzystane. Przykładem tego typu działania jest rozwiązanie wprowadzone przez przedsiębiorstwo produkujące kable:

„Mianowicie kupiliśmy sobie linię do odzyskiwania (...) oddzielania miedzi od tworzyw z odpadów kablowych, bo wtedy powstają odpady przy produkcji. I te jesteśmy sami w stanie sobie oddzielić metal od tworzyw, no i metal odsprzedać, jak i tworzywa do dalszej obróbki. Jeszcze raz można z tego zrobić kable (...)Natomiast jeżeli chodzi o oddzielanie, to jest specjalne urządzenie w które wrzuca się odcinki kabli odpadowe, oddziela tworzywo od metalu. W postaci proszku leci z jednej strony tworzywo, z drugiej strony lej, z drugiej strony metal. Cenny bardzo”

(Przemysł, średnie przedsiębiorstwo)

Zgodnie z definicją innowacji procesowej zalicza się do nich również działania będące zmianą dotychczasowego sposobu dostawy - w przypadku ekoinnowacji - na bardziej ekologiczne. Rozwiązanie tego typu zostało wprowadzone jedynie w jednym badanym przedsiębiorstwie działającym w branży spedycyjnej:

„Jak mówiłem wdrożeniu systemu doręczania przesyłek przez kurierów rowerowych. To jest jednoznacznie związane z ochroną środowiska”

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi)

Ekoinnowacje organizacyjne

Za ekoinnowacje organizacyjne należy uznać takie zmiany istniejących w przedsiębiorstwie praktyk, które prowadzą do ograniczenia negatywnego wpływu na środowisko naturalne. Wśród zbadanych przedsiębiorstw tego typu działania można uznać za najszerzej rozpowszechnione. Dokonane zmiany były ukierunkowane przede wszystkim na gospodarowanie odpadami (segregacje różnego typu produktów ubocznych prowadzonej działalności), oraz oszczędność energii i wody, przy czym można tu zauważyć różny stopień zaangażowania we wprowadzanie ekoinnowacji organizacyjnych wśród badanych przedsiębiorstw. W większości firm miały one charakter zmian koncentrujących się jedynie na pojedynczych praktykach, często bez dokonania oceny na ile dokonane zmiany stanowią o rzeczywistym zmniejszeniu się negatywnego wpływu prowadzonej działalności firmy na środowisko. Jedynie w kilku przypadkach zmiany miały charakter kompleksowy – dotyczyły więcej niż jednej praktyki realizowanej w ramach przedsiębiorstwa i były powiązane z innymi ekoinnowacjami (przed wszystkim ekoinnowacjami procesowymi). Tego typu kompleksowe zmiany w systemie pracy połączone z rzetelną diagnozą wpływu na środowisko wprowadzone zostały w badanych przedsiębiorstwach wdrażających system zarządzania środowiskowego ISO 14001, oraz posiadające certyfikat „Zielone biuro”. Certyfikat ten otrzymała m.in. badana firma wydająca gazetę, co zgodnie z relacją właściciela wydatnie przyczyniło się do wprowadzenia szeregu nowych praktyk proekologicznych w przedsiębiorstwie:

„(...) tak jak już powiedziałam, głównie dzięki temu, że staraliśmy się o ten certyfikat, wprowadziliśmy monitoring zużycia papieru, całą w ogóle procedurę jak, to ma wyglądać w firmie, segregację śmieci, już od dłuższego czasu praktycznie posługujemy się w komunikacji między sobą siecią, mailami, także

tutaj też głównie jest ograniczenie tego zużycia papieru. Segregacja śmieci, mamy komputery, w ogóle sprzęt, który jest energooszczędny.”

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi)

Popularność ekoinnowacji organizacyjnych można tłumaczyć ich względnie niskim kosztem wdrożenia, w szczególności, gdy dotyczyły one praktyk związanych jedynie z nawykami pracowników.

Ekoinnowacje marketingowe i produktowe.

Wśród wymienianych przez respondentów działań innowacyjnych wprowadzonych w firmach stosunkowo rzadko pojawiały się rozwiązania, które można by uznać za ekoinnowacje marketingowe i produktowe.

Ekoinnowacje marketingowe były przede wszystkim wymieniane przez reprezentantów przedsiębiorstw handlowych, a więc takie, dla których kwestia marketingu i dystrybucji jest ma pierwszorzędne znacznie prowadzonej działalności. Przede wszystkim były to działania zorientowane na zmianę używanych w procesie dystrybucji produktów materiałów na bardziej ekologiczne. Dotyczyło to m.in. ekologicznych opakowań:

„Staramy się już proponować klientom zawijanie w papier, który oczywiście lepiej się rozkłada, niż folia. Mamy papierowe torby na zakupy, które nie są takie drogie, jak w innych sklepach”.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Handel)

Ekoinnowacje typu produktowego w badanej grupie przedsiębiorstw dokonywane były głównie wśród firm sektora środowiskowego, dlatego też zostaną one opisane w części raportu odnoszącej się do działań podejmowanych przez podmioty przez firmy tego sektora.

Skala wdrożonych ekoinnowacji

Zdecydowana większość ekoinnowacji wdrożonych przez badane firmy należy uznać za innowacje będące nowością na poziomie przedsiębiorstwa. Firmy wprowadzając procesy/produkty proekologiczne sięgały przede wszystkim po takie, które są już znane i rozpowszechnione na rynku, na którym przedsiębiorstwo funkcjonuje. Za główną przyczynę takiego stanu rzeczy należy uznać niższe koszty wdrożenia rozwiązań już znanych i brak ukierunkowania firm na działalność badawczą prowadzoną w ramach firmy. Równocześnie jedynie nieliczne przedsiębiorstwa wdrażające WZP współpracują z innymi podmiotami przy wdrażaniu ekoinnowacji. Dotyczy to zarówno braku

współpracy z innymi przedsiębiorstwami działającymi w ramach branży, jak i sektorem naukowo-badawczym. Wśród przyczyn, dla których przedsiębiorstwa nie podjęły współpracy z sektorem naukowo-badawczym przy wdrażaniu ekoinnowacji można wymienić:

- Małą skalę planowanych działań innowacyjnych. Nawet te przedsiębiorstwa, które planują bądź wdrożyły ekoinnowacje zakładają, że będą one miały ograniczony charakter i nie będą stanowiły o przewadze konkurencyjnej firmy na rynku. Dlatego też uznają, że ewentualna współpraca z sektorem badawczym nie jest konieczna.
- „Niespecjalistyczny” i innowacyjny jedynie w skali przedsiębiorstwa charakter wdrożonych rozwiązań, co powodowało, że firmy były w stanie wdrożyć WZP opierając się na własnym potencjale kadrowym.
- Przekonanie, że działalność ekoinnowacyjna ma charakter poboczny w stosunku do głównej działalności przedsiębiorstwa, zaś ponoszone koszty w małym stopniu mają charakter inwestycji, która w dłuższej perspektywie przyczyni się do osiągnięcia zysków przez firmę.
- Przekonanie, że instytucje B+R nie oferują adekwatnych rozwiązań dla przedsiębiorstw działających w danym sektorze. Respondenci wskazywali na trudności w znalezieniu placówki naukowej prowadzącej działalność badawczą bezpośrednio odnoszącą się do działalności prowadzonej przez firmę.
- Duże koszty współpracy z sektorem naukowo-badawczym – przy czym można uznać, że jest to w większym stopniu przekonanie respondentów niż opis stanu faktycznego. Respondenci, którzy wyrażali przekonanie o wysokich kosztach takiej współpracy, równocześnie deklarowali, że dotychczas nie inicjowali kontaktów z instytucjami naukowo-badawczymi.
- Przekonanie, że firma jest zbyt mała, aby była partnerem dla sektora naukowo-badawczego.

Współpraca firm, które nawiązały kontakty z placówkami naukowo-badawczymi miała w większości przypadków jedynie epizodyczny charakter – tylko kilku respondentów deklarowało, że stale współpracują z tego typu instytucjami.

W przypadku nowatorskich, innowacyjnych rozwiązań proekologicznych, które wymagają od firmy pozyskania wsparcia merytorycznego od partnerów zewnętrznych można zauważyć, że przedsiębiorstwa pozyskują ową wiedzę w większym stopniu dzięki współpracy z wyspecjalizowanymi firmami sektora towarów i usług środowiskowych niż bezpośrednio od instytucji naukowo-badawczych.

Podsumowując kwestię wdrażania ekoinnowacji w przedsiębiorstwach należy uznać, że wyniki poniższego badania potwierdzają wnioski wypływające ze wcześniejszych badań przeprowadzonych w tematyce eko-innowacyjności sektora MSP, w szczególności zaś tezę o braku kooperacji z innymi podmiotami i małej skali wdrażanych innowacji. Małe i średnie przedsiębiorstwa innych branż niż produkcyjna, jeżeli już podejmują działania ekoinnowacyjne koncentrują się przede wszystkim na zmianach organizacyjnych, które nie wymagają znacznych nakładów finansowych. Ponadto eko-innowacje w małym stopniu mają charakter kompleksowy – dotyczą zmian dotyczących więcej niż jednej praktyki/procesu.

5.3.5. Bariery we wdrażaniu WZP

Respondenci zwracali uwagę na szereg ograniczeń i barier, z którymi reprezentowane przez nich firmy zetknęły się w trakcie wdrażania rozwiązań proekologicznych

. Ze względu na ich charakterystykę można podzielić je na:

- Bariery finansowe związane z brakiem wystarczających środków własnych na wdrożenie możliwych rozwiązań proekologicznych. W szczególności dotyczy to firm reprezentujących sektor usług, które, w ocenie respondentów, mają mniejsze możliwości pozyskiwania dotacji z programów unijnych i funduszy publicznych. Przedsiębiorstwa te są zatem zmuszone do pokrywania kosztów wdrażania rozwiązań proekologicznych z własnych środków. W efekcie oferowane przez nie usługi są droższe od tych, które oferują przedsiębiorstwa niebiorące pod uwagę w swej działalności kwestii ochrony środowiska. Firmy chcące wdrożyć rozwiązania proekologiczne stają, zatem przed alternatywą: konkurencji ceną bądź też prowadzenia działalności proekologicznej.

„Chcąc wprowadzić jakieś rozwiązania proekologiczne, na przykład w postaci powiedzmy etykiet, które są lakierowane takim a nie innym typem lakierów, co sprawia, że są te etykiety bardziej ekologiczne. No bo to wpływ na pewno na cenę końcową. W związku z tym oporem może być to, że klienci mówią, że mamy droższe produkty, niż na przykład konkurencja. No są droższe, ale przez to, że używamy takiego a nie innego lakieru na etykietach.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

Problem dużych kosztów, jako bariery ograniczającej wdrożenie rozwiązań proekologicznych był również poruszany w kontekście korzystania z oferty firm sektora środowiskowego:

„Jest Fundacja Inicjatyw Ekologicznych i my się od nich dowiedzieliśmy o zielonym biurze. To jest firma, oni prowadzą po prostu dystrybucję – wyposażenie biura, wszystko z recydingu. Oni nam przysłali ofertę, ale to jest drogie wszystko (...) ale fajnie, bo oni mają tam z odzysku jakieś długopisy z papieru porobione, fajne torby z recydingu, karteczki, pierdółki, wszystko. Pomyśleliśmy, że to fajnie. Tez chcielibyśmy tak mieć, żeby to wszystko było takie Eco, ale jak przejrzelśmy tą ofertę, to po prostu to nas na to nie stać.”

(Mikroprzedsiębiorstwa, Usługi)

Sami respondenci wskazywali, że wykorzystanie przez nich w codziennej działalności prośrodowiskowych produktów, jest ograniczone przez ich wysoką cenę w porównaniu z innymi produktami:

„Super by było, gdybyśmy mogli też ingerować w opakowania lub też mieć wybór i promować takie opakowania biodegradowalne. Natomiast w niektórych wypadkach jest to po prostu ekonomicznie nieopłacalne, w związku z tym, że te opakowania w tej chwili nie są takim rozwiązaniem standardowym na rynku. W związku z tym są droższe. W związku z tym nie jesteśmy w stanie sobie pozwolić, żeby je kupić”.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Handel)

Biorąc pod uwagę wielkości firmy można zauważyć, że finanse były uznawany za istotną barierę zarówno przez małe, średnie jak i mikroprzedsiębiorstwa.

- Bariery wynikające z niewystarczającej wiedzy i kompetencji w zakresie realizacji procesu wdrażania rozwiązań proekologicznych, czego efektem była konieczność korzystania z usług wyspecjalizowanych przedsiębiorstw sektora usług środowiskowych, bądź też stworzenia dodatkowego etatu w ramach firmy:

„Podstawową kwestią jest zatrudnienie osoby która w firmie na poważnie zajęłaby się wdrażaniem takiego systemu tzn. specjalistę ds. środowiska”

(Małe przedsiębiorstwo, Przemysł)

Ten sam respondent wskazywał na wysokie koszty takiego rozwiązania, jako potencjalną barierę ograniczającą wdrożenie w firmie WZP.

- Bariery świadomościowe przejawiające się w słabym przekonaniu pracowników o konieczności wdrożenia rozwiązań proekologicznych. Ponadto wprowadzenie innowacji proekologicznych w wielu wypadkach wymusza zmiany w organizacji pracy w tym w szczególności modyfikacje niektórych zrutynizowanych czynności, co prowadzi do oporu ze strony pracowników. Problem ten dotyczył m.in. biorącej udział w badaniu firmy produkcyjnej, której przedstawiciel przedstawił go w następujący sposób:

„(...) jest bariera, która tkwi w ludziach, żeby oni odczuli to, że to jest ważne, żeby wszyscy na przykład jakiś tam odpad z tworzywa nie rzuca do tego pojemnika, gdzie składowane są odpady niebezpieczne, czyli skażone jakimiś chemikaliami. Żeby ci ludzie to odczuwali. Żeby pudełko po serku nie wrzucali nam do pojemnika, gdzie idą opakowanie niebezpieczne. Ludzie się musieli tego nauczyć, bo dla nich to było naturalne, że wszystko idzie do kubła na śmieci. I tam w tych kubłach się znajdowało różne rzeczy, puszki od farby, wszystko. Teraz się nauczyli, że puszka od farby jest odpadem z opakowaniem niebezpiecznym, że należy to włożyć do odpowiedniego pojemnika oznakowanego To trwało. To nie jest tak, że to od razu ludzie zrozumieli.”

(Małe przedsiębiorstwo, Przemysł)

Podobne doświadczenia posiadała respondentka będąca właścicielką sklepu:

„Staramy się, żeby pracownice segregowały te śmieci. Na początku naprawdę było ciężko. Tak jak pani widziała, my nie mamy młodego personelu, który ma świadomość ekologiczną wyniesioną ze szkoły itd. My mamy osoby starsze, czyli one nie były do tego przyzwyczajone. Tak samo, że wyrzucam ten woreczek tu, czy tu, to wszystko jedno. W tej chwili już jednak panie same, z tego, co mi opowiadają, w domu też sobie ustawiły wiadereczka, to tutaj, to tutaj, to tutaj. Jakoś tak już zaczynamy trochę inaczej myśleć. Nasze pokolenie musi się po prostu przestawić.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Handel)

Obok barier zdefiniowanych przez same firmy, na podstawie wypowiedzi udzielonych przez ich reprezentantów można wyróżnić również bariery ograniczające wdrażanie rozwiązań ekologicznych, które nie są uświadomione przez same przedsiębiorstwa:

- Bariera wynikające z niskiego kapitału społecznego firmy, co przejawia się w braku powiązań kooperacyjnych z innymi podmiotami działającymi na rynku prowadzącymi podobną działalność. W efekcie przedsiębiorstwa, choć korzystają z doświadczeń innych przedsiębiorstw, które wdrożyły rozwiązania proekologiczne nie pozyskują informacji bezpośrednio od nich, a za pośrednictwem szkoleń i wydawnictw wydawanych przez organizacje ekologiczne i różnego rodzaju mediów (np.internetu), tak jak miało to miejsce w niżej cytowanym przypadku. W efekcie pozyskana wiedza może mieć charakter fragmentaryczny i nie dostarczać wystarczających informacji do samodzielnego wdrożenia WZP. Innym negatywnym skutkiem braku powiązań między firmami jest brak współpracy przy opracowywaniu nowych proekologicznych rozwiązań technologicznych. O ile przedsiębiorstwa podejmują w tym celu współpracę z instytucjami naukowo-badawczymi, to w badanej grupie firm brak jest przykładów tego typu kooperacji pomiędzy przedsiębiorstwami jednej branży.
- Bariera wynikająca z braku wiedzy na temat możliwych do wdrożenia rozwiązań proekologicznych w przedsiębiorstwie i możliwości pozyskania wsparcia zewnętrznego. Pierwsza z tych kwestii związana jest z małymi kompetencjami kadry w zakresie ochrony środowiska, co przed wszystkim dotyczy firm działających w innych sektorach niż przemysł. Nawet respondent prowadzący hostel, którego strategia rynkowa w głównej mierze opiera się na dbałości o środowisko naturalne, w trakcie wywiadu przyznał, że:
„Może moglibyśmy zrobić coś tutaj więcej jeszcze, co jest w zakresie naszych możliwości, a o czym nie wiemy”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

Ponadto część respondentów nie potrafiła wymienić żadnych projektów/programów, które służyłyby wsparciu sektora MSP we wdrażaniu WZP, co miało miejsce np. w przypadku reprezentanta firmy budowlanej:

„Nie dotarły do nas takie programy nigdy. Nikt nie przedstawiał tego typu programów(...) Nie znam żadnych”

(Średnie przedsiębiorstwo, Budownictwo)

Wątek braku informacji na temat programów wspierających wdrożenie WZP pojawił się w wypowiedziach wielu respondentów. Za inny problem należy uznać brak dostatecznej wiedzy na temat warunków udzielenia wsparcia przedsiębiorstwom sektorom MSP, czego skutkiem jest przekonanie części respondentów, że oferowana w ramach programów i projektów unijnych pomoc jest skierowana do firm o innej charakterystyce np. jedynie firm produkcyjnych:

„Zawsze byłam przekonana, że one dotyczą raczej firm produkcyjnych, niż usługowych i tutaj się mogę mylić. Natomiast jeśli chodzi o jakieś z nazw konkretne programy, to nie jestem w stanie w tej chwili pani przywołać. To jest raczej taka mglista wiedza, że coś jest, niż jakkolwiek konkret.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

oraz małych przedsiębiorstw:

„My jesteśmy zaliczani do tego, tych średnich przedsiębiorstw, a taka pomoc to jest ukierunkowana na małe przedsiębiorstwa. My to już tak mniej”

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł)

- Bariera wynikająca z braku wiedzy na temat rzeczywistych skutków prowadzonej działalności przez firmę na środowisko naturalne, co sprawia, że respondenci nie dostrzegają ewentualnych obszarów interwencji proekologicznej.

5.3.6. Skutki wdrożenia WZP w przedsiębiorstwach

W ramach badania respondenci z firm, które wdrożyły wzorce zrównoważonej produkcji zostali poproszeni o dokonanie oceny skutków, jakie miało wprowadzenie rozwiązań proekologicznych dla prowadzonej przez firmę działalności, w tym o to, w jakim stopniu wprowadzone rozwiązania miały skutek dla pozycji przedsiębiorstwa na rynku oraz skutki wewnętrzne.

Na podstawie pozyskanych odpowiedzi można uznać, że pozytywne skutki wdrożenia WZP na sytuację rynkową firmy są zauważane jedynie przez część przedsiębiorstw, które wprowadziły rozwiązania proekologiczne. Firmy nie doceniają wdrożonych przez siebie działań proekologicznych ze względu na fakt, że :

- Wdrożone rozwiązanie stanowi standard dla firm funkcjonujących na rynku, nie może być zatem postrzegane jako źródło przewagi konkurencyjnej. Wprowadzone rozwiązania stanowią, zatem poniekąd warunek konieczny dla prowadzenia działalności przez firmę w danej branży. Powstanie owego standardu może być efektem nałożonych na daną branżę obowiązków prawnych lub też wynikać bezpośrednio ze specyfiki samej branży. Przykładem tej drugiej sytuacji jest np. sklep z ekologiczną żywnością, nastawiony na obsługę specyficznego segmentu konsumentów o ponad przeciętnej świadomości ekologicznej. Jednym z warunków korzystania z usług przedsiębiorstwa przez tego typu klientów jest uwzględnienie przez firmę w swej działalności kwestii wpływu na środowisko naturalne, czego dowodem może być np. posiadanie certyfikatu ekologicznego. Firma ta, aby utrzymać się na rynku zmuszona była do uzyskania prawa do użycia ekoznaku i wdrożenia rozwiązań prośrodowiskowych, o czym wspomniał sam respondent:

„Dzięki temu możemy istnieć na rynku. Dzięki temu możemy sprzedawać produkty ekologiczne. Gdybyśmy tego nie mieli (ekocertyfikatu - przyp. aut.), nie moglibyśmy być albo dystrybutorem lub też właśnie producentem pod własną marką.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Handel)

- Wdrożone rozwiązanie nie były uznawane za znaczące w skali działalności firmy i tym samym wpływające na jej pozycję rynkową. Podjęte działania miały charakter „wewnętrzny” – dotyczyły praktyk, zachowań w ramach przedsiębiorstwa i nie wpływały na ofertę proponowaną podmiotom zewnętrznym na rynku. Przykładem tego typu rozwiązania może być wprowadzona w części badanych przedsiębiorstwach segregacja odpadów.

Z kolei respondenci, którzy uznawali, że wdrożenie WZP miało pozytywny wpływ na pozycję rynkową przedsiębiorstwa zwracali uwagę na następujące pozytywne skutki wprowadzenia rozwiązań proekologicznych odnoszących się bezpośrednio do ich pozycji rynkowej:

- **Ograniczenie kosztów prowadzenia działalności** – dotyczy to przede wszystkim rozwiązań pozwalających na ograniczenie zużycia energii i surowców używanych przez przedsiębiorstwa. Należy zauważyć, że pozytywny wpływ rozwiązań tego typu jest stosunkowo łatwo dostrzegany przez firmę, co wynika z ich natychmiastowego i „namacalnego” efektu ekonomicznego. Przedsiębiorcy / kadra zarządzająca firmą są w stanie dość łatwo zweryfikować efektywność wprowadzonych rozwiązań (rozumianą jako stosunek

zysków do poniesionych kosztów) porównując stan sprzed wprowadzenia działania i uznać wprowadzone działanie za opłacalne:

„Są efektywne (działania proekologiczne – przyp. aut.). Zawsze zwiększają zyski poprzez obniżkę kosztów. W naszym przypadku. Bo dotyczą tych dziedzin, które są bardzo kosztowne. Na przykład zużycie energii jest drogie. A zawsze można zaoszczędzić zużycie wody, materiałów biurowych, tego, co zużywamy, na co dzień ograniczając liczbę odpadów. potrzebnej ilości materiałów biurowych. Obniżamy koszty”.

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi)

Jak zauważają jednak niektórzy respondenci, ten pozytywny wpływ wdrożenia rozwiązań proekologicznych powinien być rozpatrywany w perspektywie długofalowej, gdyż wynikające z niego zyski ekonomiczne często mają charakter odroczonego w czasie:

„To jest trudny temat, bo każde rozwiązanie ekologiczne wiąże się na pewno z większym kosztem, przynajmniej jeszcze na razie, w związku z tym, że te rozwiązanie ekologiczne nie są standardem stosowanym przez wszystkich. I tutaj trzeba się liczyć z tym, że pewnie koszt jest większy natomiast z drugiej strony zysk pewnie rośnie, ponieważ rośnie grupa ludzi, którzy są tym zainteresowani. Czyli pewnie docelowo na takim rynku, który jest rozwinięty, typu Niemcy, na pewno zysk jest dużo większy versus koszty. Ten stosunek jest dużo lepszy. Natomiast w Polsce z uwagi, że to jest jeszcze mały rynek to trzeba zwracać uwagę na to, że jednak jesteśmy pionierem w jakiś sposób. Czyli trzeba mieć trochę więcej cierpliwości i więcej przeznaczać na inwestycje niż liczyć od razu na zysk, to jest taki biznes długofalowy”

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi)

- **Poprawa wizerunku firmy** – wdrożenie rozwiązań proekologicznych skutkuje powstaniem pozytywnego wizerunku przedsiębiorstwa, jako firmy troszczącej się o środowisko naturalne, o czym wspominał m.in. przedstawiciel firmy zajmującej się usługami kurierskimi:

„Jak ktoś prowadzi działalność i może się legitymować jakimiś osiągnięciami w zakresie poprawy oddziaływania na środowisko, czy braku takowego, to zawsze jest to pozytywnie odbierane społecznie. I podnosi prestiż, znaczenie, rangę firmy. Jej markę”

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi)

Należy przy tym zauważyć, że przedsiębiorstwa sektora MSP nie prowadzą i nie zlecają badań wizerunku pozwalających na obiektywną ocenę rzeczywistego wpływu podjęcia działań

ekologicznych na percepcje ich marki. W związku z tym ocena efektywności wdrożenia WZP na tym polu ma charakter jedynie subiektywny.

- **Pozyskanie nowych kontrahentów** – wymiernym efektem wdrażania rozwiązań proekologicznych zauważanym przez firmy jest pozyskanie nowych kontrahentów zarówno w ramach rynku usług/towarów dostarczanych innym przedsiębiorstwom, jak i indywidualnym konsumentom. Pierwsza z tych sytuacji dotyczy przed wszystkim zainicjowania współpracy, jako podwykonawca lub dostawca dla dużych międzynarodowych firm, które często stawiają swym kontrahentom określone wymagania również dotyczące uwzględnienia kwestii ochrony środowiska w prowadzonej działalności. W drugim przypadku, wdrożenie rozwiązań proekologicznych umożliwia poszerzenie grupy docelowej oferowanych produktów i usług o klientów indywidualnych, którzy uwzględniają kwestie etyczne i ekologiczne w swych wyborach konsumenckich.

Oprócz wyżej opisanych wymiernych skutków wprowadzenia rozwiązań proekologicznych, dla niektórych respondentów miało ono również swoje skutki w sferze psychologicznej – powalało na usunięcie dysonansu wynikającego z niespójności pomiędzy własnymi przekonaniem (przekonaniem o konieczności postępowania z uwzględnieniem wpływu na środowisko), a praktyką działania przedsiębiorstwa. W efekcie wdrożenie WZP wpłynęło dodatnio na samopoczucie osób podejmujących decyzje, tak jak miało to miejsce w przypadku właścicielki jednej z badanych firm usługowych:

„Wpływ dwójaki (wprowadzenia działań proekologicznych – przyp. aut.), czyli lepsze własne samopoczucie, przekonanie o realizowaniu swojej działalności przy możliwej minimalizacji wpływu na środowisko.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

5.3.7. Pomoc zewnętrzna dla firm wdrażających WZP

Jedynie część z badanych przedsiębiorstw korzystała z pomocy zewnętrznej w trakcie wdrażania rozwiązań proekologicznych, – przy czym za czynnik decydujący należałoby tu uznać rodzaj wprowadzanych rozwiązań i działań proekologicznych. Część z nich np. te, które były zorientowane na zmianę praktyk pracowników, nie wymagały według przedsiębiorców wsparcia zewnętrznego.

W innych przypadkach przedsiębiorstwa wskazywały na trudności, jakie wiążą się z pozyskaniem wsparcia od podmiotów zewnętrznych. Najważniejsze wymieniane przez respondentów bariery miały charakter:

- Finansowy, co dotyczyło wsparcia udzielanego na zasadach rynkowych poprzez podmioty prowadzące działalność w ramach sektora towarów i usług środowiskowych. Można przy tym zauważyć, że argument ten był podnoszony przez respondentów reprezentujących mniejsze z badanych podmiotów (małe i mikroprzedsiębiorstwa).
- Proceduralny, co dotyczyło przede wszystkim pomocy pochodzącej ze źródeł publicznych/unijnych. Zarzuty respondentów dotyczyły przede wszystkim stopnia komplikacji procedur aplikacyjnych, co zniechęca firmy do sięgania po tego typu wsparcie. Przykładu tej postawy dostarcza poniższy cytat pochodzący z wywiadu przeprowadzonego z respondentem, który rozważał pozyskanie dofinansowania na wdrażanie w firmie rozwiązań proekologicznych:

„(...) jest to w Polsce tak zrobione, żeby tego dofinansowania się nie chciało wziąć, no może tak nie jest specjalnie zrobione, ale ponieważ mamy taką biurokrację to tak wygląda. Ja próbowałem jakieś dofinansowania załatwić i ze względu ekologicznych, i ze względu na zatrudnienie nowego pracownika, ale to po prostu gra nie warta świeczki naprawdę. Lepiej zająć się uczciwą pracą i pracować i zarobić wtedy więcej, i będzie się miało to dofinansowanie, że tak powiem samemu się zarobi na tym.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Przemysł)

Obok skomplikowania procedur aplikacyjnych respondenci wskazywali również na „opieszłość” instytucji zarządzających Programami.

„Przede wszystkim zależy nam na łatwiejszym dostępi do środków unijnych, czyli chodzi tutaj przede wszystkim o uproszczenie całej dokumentacji związanej z przygotowaniem wniosków. Bo to jest bariera. Środki są do wykorzystania, mamy pomysły, tylko sama procedura związana z przygotowaniem wniosku... Potem może skrócenie okresu, jak jest już decyzja – że przyznane nam zostaną środki, to potem od tej decyzji, do wdrożenia danego projektu też mija bardzo dużo czasu. I to są bariery”.

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł)

Na podstawie pozyskanych informacji można wyróżnić cztery typy podmiotów, które badanym przedsiębiorstwom udzieliły istotnego wsparcia we wdrażaniu wzorców zrównoważonej produkcji, były to zatem:

- **Institucje publiczne** takich jak np. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej będący instytucją wdrażającą Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko. W tym przypadku wsparcie polegało na dofinansowaniu projektów realizowanych w ramach naborów konkursowych.
- **Organizacje pozarządowe** (stowarzyszenia i fundacje) prowadzące szkolenia, seminaria z zakresu działalności proekologicznej, dostarczające przykłady „dobrych praktyki” i świadczące usługi doradcze w trakcie wdrażania WZP. Przykładem wsparcia wdrażania WZP w firmach sektora MSP przez organizacje pozarządową jest działalność prowadzona przez Fundację Partnerstwo Dla Środowiska np. w ramach Klubów Czystszego Biznesu. Jeden z respondentów wspominał również o pomocy w re aranżacji biura pod kątem zmniejszenia zużycia energii i papieru dostarczonej jego firmie przez Fundację Ekorozwoju z Wrocławia.
- **Firmy sektora środowiskowego**, dostarczające usługi i towary pozwalające na wdrożenie rozwiązań proekologicznych w przedsiębiorstwach sektora MSP. Wachlarz świadczonych usług jest szeroki i obejmuje m.in. pomoc merytoryczną we wdrażaniu WZP, wykonywanie audytów i diagnozy oddziaływania na środowisko, instalacje urządzeń i systemów proekologicznych.
- **Institucje naukowo-badawcze**, co jednak w skali wszystkich zbadanych przedsiębiorstw było rzadkością.

Należy zwrócić uwagę, że podjęcie współpracy z poszczególnymi podmiotami związane jest z różnymi „barierami wejścia”. Dla współpracy z instytucjami naukowo-badawczymi oraz firmami sektora środowiskowego są to fundusze potrzebne dla opłacenia usług specjalistów z danej dziedziny. Ponadto, na co wskazują wypowiedzi respondentów, ważnym czynnikiem wpływającym na zaistnienie współpracy z sektorem B+R są osobiste kontakty kadry zarządzającej i właścicieli firm z pracownikami naukowymi. Fundusze mają mniejsze znaczenie przy wdrażaniu WZP w firmach sektora MSP we współpracy z organizacjami pozarządowymi, jednak i w tej sytuacji wdrożenie wiąże się w wielu przypadkach z pewnymi kosztami np. opłatą za certyfikat ekologiczny. Biorąc pod uwagę współpracę z instytucjami publicznymi w ramach ogłaszanych przez nie projektów/programów, za równie istotną barierę wejścia jak - problemy z pozyskaniem funduszy na wkład własny, należy uznać

także brak wystarczającej wiedzy w zakresie procedury aplikacyjnej. Stosunkowo najmniej wymagające od przedsiębiorstw jest wejście we współpracę bilateralną z instytucjami publicznymi, co jednak nie wydaje się być rozpowszechnioną praktyką działania.

5.3.8. Oczekiwania względem pomocy zewnętrznej firm wdrażających WZP

W trakcie wywiadów ich uczestnicy zostali poproszeni o określenie metod wsparcia, które wpłynęłyby na podjęcie działań proekologicznych przez firmy, oraz ułatwiłyby proces wdrażania WZP w przedsiębiorstwach.

Na podstawie odpowiedzi udzielonych przez respondentów można podzielić postulowane działania na następujące kategorie:

- Wsparcie finansowe w postaci:
 - Dopłat do produktów przyjaznych dla środowiska, co miałyby doprowadzić do obniżenia ich ceny. W trakcie wywiadów przedstawiciele zaangażowanych we wdrażanie rozwiązań proekologicznych firm wskazywali na fakt, że produkty przyjazne dla środowiska są zazwyczaj droższe od innych dostępnych na rynku, co przekłada się na konkurencyjność ich oferty i zniechęca do wykorzystywania ich w prowadzonej działalności. Kwestia ta była w szczególności podnoszona przez firmy usługowe.
 - Ulgi podatkowych udzielanych firmom, które wdrożyły rozwiązania proekologiczne i/lub prowadzą diagnozę wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne. Postulat ten był wyrażany przez reprezentantów przedsiębiorstw różnych sektorów i branż, np. przez przedstawiciela firmy z branży budowlanej:
„(...) patrząc globalnie można byłoby pomyśleć o wprowadzeniu szeregu ulg, na przykład podatkowych, z typu używania proekologicznych materiałów budowlanych, promocja państwa na przykład w postaci ulg w podatku VAT, mniejszy VAT czy rezygnacja z VAT-u. Podatku VAT-owskiego na materiały budowlane proekologiczne, no i oczywiście ułatwienie w uzyskiwaniu zezwoleń na budowę.”

(Małe przedsiębiorstwo, Budownictwo)

usługowej:

„Tak jak hybrydowe auta np., które są droższe. Gdyby za posiadanie, korzystanie z tych aut były zdecydowanie niższe koszty ubezpieczenia i tych wszystkich innych eksploatacyjnych rzeczy, gdyby były ulgi podatkowe czy jakieś inne narzędzia formalne, które by rekompensowały wysoki koszt pozyskania takiego sprzętu, myślę że wtedy byłoby dużo łatwiej wprowadzić powszechność użytkowania takich rzeczy”

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi)

i przemysłowej:

„Drogie są wszystkie pomiary środowiskowe, one są drogie. (...) Może jakieś ulgi podatkowe mogłyby być za właśnie robienie tych pomiarów. No jest to obciążenie duże dla firmy”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Przemysł)

- Nisko oprocentowanych lub częściowo umarzalnych kredytów udzielanych na wdrażanie rozwiązań proekologicznych w przedsiębiorstwach
- Wsparcie merytoryczne udzielane firmom w postaci:
 - Dostarczania przykładów skutecznego wdrożenia rozwiązań proekologicznych przez firmy działające w poszczególnych branżach i sektorach, w tym poszczególnych kroków prowadzących do ich skutecznego wprowadzenia. Sugestia ta pojawiła się w wypowiedziach reprezentantów różnych firm biorących udział w badaniu:

„(...) na pewno jakieś modelowe wzorce, czyli ktoś już to zrobił, zrobił to w ten i ten sposób, napotkał takie i takie problemy, poradził sobie z nimi w taki i taki sposób.”

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi)

„jak największa edukacja dla przedsiębiorstw w ogóle, pokazywanie możliwości, czy szerzenie dobrych przykładów, dobrych praktyk, czyli pokazywanie tego innym przedsiębiorstwom”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)
 - Pomocy merytorycznej udzielanej przedsiębiorstwom chcącym aplikować o środki z funduszy unijnych na wdrożenie rozwiązań proekologicznych.

- Dostarczania wiedzy na temat możliwych do zastosowania w przedsiębiorstwach danego typu rozwiązań proekologicznych, (co w szczególności dotyczy firm sektorów innych niż przemysł), oraz nowoczesnych technologii środowiskowych.

Respondenci wskazywali na różnorodne możliwe formy udzielania wsparcia merytorycznego:

- Pośrednie, w postaci bezpłatnych broszur, materiałów umieszczonych na stronach internetowych instytucji publicznych.
- Bezpośrednie, w postaci szkoleń/seminariów/ konferencji, na które zapraszane byłyby przedsiębiorstwa zainteresowane wdrożeniem rozwiązań proekologicznych, jak również przedstawiciele firm, które już wdrożyły WZP. Spotkania te, co podkreślali niektórzy z respondentów powinny być organizowane przez instytucje publiczne, co nadawałoby im wiarygodności:

„(...) myślę, że po pierwsze, najłatwiej to jak by się udało w jakiejś agencji rządowej, budżetowej czyli firma, która jest nasza, widzi, że to nie jest druga firma która chce coś na nas zarobić, tylko mając jakiś program, myśląc o tym, są to urzędnicy, którzy nam po prostu przedstawią co można w tej dziedzinie w ogóle zrobić z taką firmą jak nasza czyli powiedzmy spotkanie dwu trzygodzinne, potem zawsze jakaś rozmowa i to jest chyba najlepszy sposób dotarcia, tak mi się wydaje”

(Małe przedsiębiorstwo, Przemysł)

Skuteczność wsparcia merytorycznego według uczestników badania zależy również od użytych sposobów docierania do przedsiębiorstw potencjalnie zainteresowanych wdrożeniem rozwiązań proekologicznych. Respondenci z różnych firm podkreślali, że wbrew powszechnej opinii forma elektroniczna (e-mail) nie jest dobrym sposobem dotarcia z informacją do przedsiębiorstwa. Dzieje się tak z powodu zbyt dużej ilości poczty elektronicznej, jaka codziennie odbierana jest w firmach, co sprawia, że tego typu informacja mogłaby nie zostać odczytana. W tej sytuacji za skuteczniejsze kanały dotarcia uznany został tradycyjny list, oraz telefon, o czym wspominał m.in. jeden z uczestników badania:

„No ja bym tutaj mówię, najlepszą formą w tym momencie byłoby jednak listowne. Chociaż mówimy o oszczędności papieru, to jednak tyle maili do mnie przychodzi, że ja też nie wszystko jestem w stanie przejrzeć. Także mail mógłby tutaj trochę zaginąć. Myślę, że to list,

czy nawet telefon, to by był dobry pomysł. Żeby ktoś np. dzwonił i mówił, że są tutaj takie możliwości. To by było dla nas takim dobrym pomysłem”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi)

Jeden z respondentów wskazał, że skuteczną metodą informowania przedsiębiorstw byłoby włączenie do akcji promocyjnej tych instytucji publicznych, z którymi kontakt dla firm jest obligatoryjny tzn. Urzędów Skarbowych i Zakładu Ubezpieczeń Społecznych:

„Proszę panią, każda firma w Polsce jest zarejestrowana. Jeżeli ktoś by chciał dotrzeć, to choćby z Urzędu Miasta, gdzie firmy są rejestrowane, ma wgląd w dane tej firmy. Do każdej firmy można dotrzeć. Ja mówię, już nawet prymitywnie, w sposób najstarszy, chociażby listownie. Można dotrzeć poprzez Internet. Można to promować w Internecie na stronach Urzędu Miasta. Na przykład każda firma musi się kontaktować z ZUS-em, kontaktować z Urzędem Skarbowym. Tam można by też zamieścić w zakładkach tego typu informacje. Bo te wszystkie instytucje powinny współpracować w zakresie ekologii. Więc jeżeli ktoś chciałby dotrzeć do takich firm jak moja, to naprawdę jest bardzo łatwo dotrzeć”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Budownictwo)

- Wsparcie polegające na prowadzeniu akcji uświadamiających wśród potencjalnych klientów tak, aby ci w większym stopniu doceniali przedsiębiorstwa działające z uwzględnieniem dbałości o środowisko naturalne i częściej sięgali po ich produkty/usługi. Jak wskazywał jeden z respondentów zwiększenie popytu na usługi/produkty nie tylko spowoduje, że firmy będą chętniej prowadziły działalność z uwzględnieniem ochrony środowiska, ale również spowoduje to spadek obecnych, wysokich cen produktów przyjaznych dla środowiska:
„Potem takie kampanie społeczne bardzo pomagają, bo im więcej, przykładowo będzie producentów danego środka czystości, który jest ekologiczny a będą przy tym akcje społeczne, czy kampanie społeczne, które mówią, że dobrze jest stosować takie środki bo one nie zanieczyszczają środowiska, to na pewno nam to pomoże w taki sposób, że będziemy mogli skorzystać z tego taniej. Będziemy mogli to kupić, nie będzie to miało takiego wpływu na koszty prowadzonego przedsiębiorstwa.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Handel)

Potrzebę tego typu wsparcia w szczególności było sygnalizowane przez te firmy sektora handlowego i usług, które z faktu działalności prośrodowiskowej uczyniły swoim „znakiem rozpoznawczym” na rynku i źródłem przewagi rynkowej.

- Częstsze stosowanie kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych, o czym jeden z respondentów mówił następujący sposób:

„Jeżeli samorząd chce promować rozwiązania proekologiczne, to na przykład w postępowaniach przetargowych powinno być to docenione. Jeżeli są wprowadzone konkretne działania proekologiczne. Byłby to impuls do tego, żeby szukać takich rozwiązań, żeby te rozwiązania wprowadzać, żeby te rozwiązania, no po prostu promować na poziomie firmy.”

(Średnie przedsiębiorstwo, Budownictwo)

Z drugiej strony jednak, co zostało opisane we wcześniejszej części raportu sam fakt istnienia takich wymogów w przetargach dla tych spośród zbadanych przedsiębiorstw, które się z nimi zetknęły nie stanowił motywacji do wdrożenia rozwiązań proekologicznych.

- Zmiany prawne. W tej kwestii postawę respondentów można uznać za ambiwalentną, z jednej strony przyznawali oni, że przymus prawny stanowi dla nich czynnik motywujący do wdrażania rozwiązań proekologicznych, z drugiej zaś wyrażali obawę, że zbyt restrykcyjne prawo środowiskowe może spowodować trudności finansowe firmy. W przypadku barier prawnych żaden z respondentów nie wskazał na przepisy, które utrudniałyby w firmie wprowadzenie rozwiązań prośrodowiskowych.

5.3.9. Plany dotyczące wdrożenia WZP

W badanej próbie, obok firm, które już wdrożyły, bądź są w trakcie wdrażania WZP uwzględnione zostały przedsiębiorstwa, które dopiero planują wprowadzenie rozwiązań proekologicznych. Zabieg ten miał w swych założeniach zapewnić zróżnicowanie doświadczeń i perspektyw firm wobec wdrażania WZP. Analiza danych pozyskanych wskazują, że w grupie tej istnieje istotne zróżnicowanie co do planów dotyczących wprowadzenia rozwiązań proekologicznych. Za czynnik różnicujący w tym

przypadku należy uznać dotychczasowe doświadczenie firmy w realizacji podobnych działań. Badane przedsiębiorstwa dzielimy zatem na:

- Firmy, które wdrożyły już rozwiązania proekologiczne, zaś planowane działania stanowią pogłębienie dotychczas realizowanych bądź też poszerzenie praktyk proekologicznych w przedsiębiorstwie o nowe obszary.
- Firmy, nieposiadające doświadczeń we wdrażaniu rozwiązań proekologicznych.

Posiadane doświadczenie we wprowadzaniu rozwiązań proekologicznych rzutowało na skalę i rodzaj planowanych działań proekologicznych. Wśród przedsiębiorstw, które wdrożyły już wcześniej działania proekologiczne, znalazły się również takie, których reprezentanci deklarowali wprowadzenie kolejnych, bardziej zaawansowanych technologicznie i organizacyjnie rozwiązań (np. wprowadzenie systemów zarządzania środowiskowego). Natomiast firmy, dla których planowane działanie prośrodowiskowe jest pierwszym tego typu, ograniczały się w zdecydowanej większości do rozwiązań niewymagających specjalistycznej wiedzy i zaangażowania znacznych środków finansowych (np. wprowadzenia bardziej ekologicznych praktyk, wymiana urządzeń na bardziej energooszczędne). Teza ta zostanie poddana weryfikacji na etapie badania sondażowego realizowanego na reprezentatywnej próbie firm sektora MSP.

Kwestia posiadania doświadczeń we wprowadzaniu rozwiązań proekologicznych w znaczącej mierze wpływa również na świadomość istniejących barier oraz oczekiwań względem pomocy zewnętrznej. Reprezentanci firm, które zamierzają wprowadzić rozwiązania proekologiczne po raz pierwszy w znacznie większym stopniu koncentrowali się na barierach finansowych, nie dostrzegając innych potencjalnych trudności w procesie wdrażania WZP. W konsekwencji wyrażane przez nich oczekiwania względem pomocy dotyczyły przede wszystkim większego wykorzystania przez instytucje publiczne instrumentów finansowych w postaci dopłat do produktów prośrodowiskowych w celu zmniejszenia ich ceny, bezpośrednich dotacji służących wdrażaniu proekologicznych rozwiązań oraz możliwości uzyskania nisko oprocentowanych kredytów na ekoinwestycje. Podobnie sytuacja przedstawiała się wśród firm, które posiadały doświadczenie we wprowadzaniu rozwiązań proekologicznych i planują kolejne działania tego typu. Ich reprezentanci zwracali uwagę na podobne trudności i ewentualne instrumenty wsparcia, co respondenci z przedsiębiorstw z pierwszej badanej grupy firm (przedsiębiorstw sektora MSP, które wdrożyły/wdrażają WZP).

5.4. Podsumowanie

Zrealizowane badanie jakościowe w postaci indywidualnych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z przedstawicielami firm sektora, MSP, które wdrożyły lub planują wdrożenie WZP dostarczyły następujących wniosków:

- Za czynniki stanowiącą silną motywację dla wprowadzenia rozwiązań proekologicznych w badanych przedsiębiorstwa można uznać kwestie ekonomiczne (działania proekologiczne pozwalają na dokonanie oszczędności związanych z mniejszym zużyciem energii, surowców i materiałów) oraz prawne (przymus prawny dotyczący ograniczania negatywnego wpływu na środowisko naturalne). Mniejszą rolę we wdrażaniu WZP w firmach sektora MSP wydają się pełnić natomiast czynniki etyczne - zarówno wewnętrzne (przekonanie o konieczności działania z uwzględnieniem wpływu na środowisko naturalne) jak i zewnętrzne (wymagania stawiane firmie przez jej otoczenie społeczne).
- Większą świadomość wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne wykazywali przedstawiciele kadry/właściciele firm sektora produkcyjnego, co jest z jednej strony związane z namacalnym efektem ingerencji przedsiębiorstwa w środowiskowo (emisja zanieczyszczeń, ścieków etc.) z drugiej zaś z przepisów prawnych wymuszających na firmach rozpoznanie i przeciwdziałanie negatywnym skutkom ich działalności.
- Czynnikiem niesprzyjającym wdrażaniu rozwiązań proekologicznych w mikroprzedsiębiorstwach jest brak myślenia strategicznego wśród ich właścicieli i kadry zarządzającej, czego przejawem jest brak spisanej strategii rozwoju przedsiębiorstwa. Fakt ten należy uznać za niekorzystny dla wprowadzania ekoinnowacji ze względu na to, że ich wymierne efekty ekonomiczne często są odroczone w czasie i wymagają przyjęcia przez osoby decydujące o ich wprowadzeniu szerszej perspektywy czasowej dla oceny opłacalności tego typu działań. W sytuacji, gdy kalkulacja ekonomiczna poniesionych zysków i strat jest dokonywana w perspektywie krótkoterminowej, część możliwych do wprowadzenia rozwiązań proekologicznych traktowana jest jedynie jako koszt. Niedocenienie pozytywnych efektów wdrożenia rozwiązań prośrodowiskowych na pozycje rynkową przedsiębiorstwa jest również zauważane w firmach, które posiadają strategię rozwoju firmy. W niewielu z badanych przedsiębiorstw, które wdrożyły WZP, są one traktowane, jako narzędzie służące uzyskaniu przewagi rynkowej.

- Za istotną barierę ograniczającą wdrażanie, WZP w sektorze MSP należy uznać brak wystarczających środków finansowych, które przedsiębiorstwa mogłyby przeznaczyć na inwestycje w proekologiczne zmiany w swej działalności. Mimo, iż część badanych przedsiębiorstw korzystało z narzędzi wsparcia w postaci dotacji przyznawanych w ramach programów unijnych reprezentanci firm uznawali zewnętrzne środki finansowania inwestycji za trudno dostępne i wiążące się z dodatkowymi kosztami (np. związane z koniecznością zatrudnienia firmy zewnętrznej do napisania wniosku o dofinansowanie).
- Inne zidentyfikowane w trakcie badania utrudniające wdrożenie WZP w przedsiębiorstwach to: brak wiedzy na temat możliwych rozwiązań w przedsiębiorstwie, (co dotyczy przed wszystkim firm nie przemysłowych), brak powiązań kooperacyjnych z innymi przedsiębiorstwami, (co utrudnia rozpowszechnianie się „dobrych praktyk” oraz podejmowania wspólnych działań w celu wprowadzenia ekoinnowacji) oraz bariery świadomościowe dotyczące zarówno kadry zarządzającej (brak wiedzy na temat rzeczywistego wpływu działalności na środowisko) jak i pracowników firmy (niechęć do dokonywania zmian w sposobie działania).
- W badanej grupie firm zaobserwowano duże zróżnicowanie wdrażanych działań proekologicznych ze względu na ich kompleksowość. Część z wdrożonych ekoinnowacji dotyczyła jedynie jednego aspektu działalności przedsiębiorstwa (np. praktyk organizacyjnych), wybranego w dodatku nie na podstawie ich rzeczywistego wpływu na środowisko naturalne, ale ich „zauważalności” i kosztów wprowadzanych zmian.
- Wdrożenie systemu zarządzania środowiskowego ISO 14 001 w sposób znaczący wpływa na samoświadomość ekologiczną przedsiębiorstwa, co przejawia się w lepszym rozpoznaniu negatywnego wpływu działalności na środowisko naturalne i skutkuje podejmowaniem kompleksowych działań zmierzających do jego ograniczenia (połączeniu ekoinnowacji procesowych z organizacyjnymi). Dla przedsiębiorstw nie produkcyjnych podobny efekt został zaobserwowany wśród firm, które otrzymały certyfikaty Zielone Biuro wydawane przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska.
- Wdrożone w badanych firmach rozwiązania proekologiczne charakteryzują się stosunkowo niską innowacyjnością. W wielu przypadkach można uznać je jedynie za nowość na poziomie firmy. W związku z tym przedsiębiorstwa wdrażając WZP rzadko podejmują współpracę z instytucjami B+R. Kwestie tą należy połączyć z brakiem uznania działań prośrodowiskowych

za kluczowe dla osiągnięcia przez firmę sukcesu, co zmniejsza skłonność przedsiębiorstw do ponoszenia ewentualnych kosztów takiej współpracy.

- Respondenci w swych wypowiedziach najsilniej akcentowali potrzebę udzielenia wsparcia finansowego dla firm wdrażających rozwiązania proekologicznych m.in. w postaci dopłat do produktów ekologicznych (postulat podnoszony przed wszystkim przez firmy sektora usług i handlu), ulg podatkowych dla firm wprowadzających rozwiązania proekologiczne i nisko oprocentowanych kredytów. Przedsiębiorstwa, które można uznać za silniej zaangażowane w kwestie wdrażania WZP wskazywały na potrzebę wsparcia merytorycznego dotyczącego: pozyskiwania środków zewnętrznych, dostarczenia „dobrych praktyk” i pomysłów na wprowadzania kolejnych rozwiązań proekologicznych.

5.5. Weryfikacja hipotez dotyczących wdrożenia WZP w firmach sektora MSP

Tabela 2. Hipotezy dotyczące wdrożenia Wzorców Zrównoważonej Produkcji przez firmy sektora MSP w świetle danych pozyskanych z indywidualnych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z przedstawicielami przedsiębiorstw, które wdrożyły bądź planują wdrożenie WZP

Lista hipotez postawionych na podstawie analizy danych zastanych	Wnioski wynikające z badania empirycznego
<p>1. Niski stopień wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP wynika z małej świadomości ekologicznej kadry zarządzającej i pracowników przedsiębiorstw.</p>	<p>Hipoteza ta wymaga weryfikacji na etapie badania ilościowego, natomiast na podstawie części jakościowej badania można uznać, że nawet wśród kadry zarządzającej/właścicieli firm, które wdrożyły/bądź planują wdrożenie rozwiązań proekologicznych w wielu przypadkach brak jest pogłębionej refleksji na temat wpływu, jaki wywiera działalność przedsiębiorstwa na środowisko naturalne. W szczególności dotyczy to przedsiębiorstw działających w sektorach nie przemysłowych, które same nie uważają swej działalności, jako wpływającej negatywnie na środowisko naturalne i nie stosują zobiektywizowanych metod diagnozy.</p>
<p>2. Przyczyną niewielkiego stopnia wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP jest niski poziom kapitału ludzkiego (brak odpowiednio przeszkolonych kadr).</p>	<p>Hipoteza znajduje swe wstępne potwierdzenie w danych empirycznych, przy czym niski poziom przeszkolenia kadry przejawia się przed wszystkim w braku wiedzy na temat możliwych do wdrożenia rozwiązań ekologicznych oraz metod diagnozy wpływu firmy na środowisko.</p>
<p>3. Działania związane z wdrażaniem Wzorców Zrównoważonej Produkcji nie są traktowane przez przedsiębiorstwa, jako opłacalna inwestycja zgodna ze strategią firmy i pozwalająca na uzyskanie przewagi</p>	<p>Ze względu na specyfikę doboru próby do badania jakościowego, obejmującą firmy, które wdrożyły bądź planują wdrożenie WZP, hipoteza ta nie mogła zostać poddana weryfikacji w tej części badania. Na podstawie danych empirycznych można natomiast postawić tezę, że dla części przedsiębiorstw wdrożenie WZP stanowi w większym stopniu sposób na ograniczenie kosztów prowadzenia działalności niż</p>

konkurencyjnej na rynku.	element strategii bezpośrednio ukierunkowany na uzyskanie przewagi rynkowej.
4. Istotnym problemem ograniczającym rozpowszechnianie się „dobrych praktyk” w zakresie wdrażania rozwiązań proekologicznych jest brak powiązań kooperacyjnych pomiędzy firmami (niski poziom kapitału społecznego i relacyjnego).	Wniosek ten wstępnie znajduje swoje potwierdzenie w danych empirycznych pochodzących z przeprowadzonych wywiadów indywidualnych. Dowodem na potwierdzenie hipotezy o małym kapitale społecznym jest to, że, mimo iż firmy doceniają znajomość „dobrych praktyk”, jako czynnika ułatwiającego wdrożenie WZP, jedynie nieliczne z nich podjęły w trakcie wdrażania współpracę z innymi przedsiębiorstwami, zaś same „dobre praktyki” wolałyby poznawać za pośrednictwem instytucji publicznych.
5. Przedsiębiorstwa sektora MSP w niewielkim stopniu są świadome istnienia działań instytucji publicznych (krajowych i unijnych) oraz pozarządowych, służących wsparciu firm we wdrażaniu rozwiązań proekologicznych.	Ze względu na fakt, że nawet wśród przedsiębiorstw, które wdrożyły WZP, duża część nie słyszała o żadnych formach wsparcia tego procesu można uznać postawioną hipotezę za prawdopodobną. Ostateczna weryfikacja hipotezy nastąpi w trakcie badania ilościowego.
6. Czynnikiem, który dotychczas w największym stopniu wpływał na wdrażanie rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP są zobowiązania wynikające z istniejących przepisów prawa.	Na podstawie pozyskanych danych można uznać, że przepisy prawne stanowią jeden z najsilniej wpływających obok rachunku ekonomicznego czynników przyczyniających się do wdrażania rozwiązań proekologicznych w przedsiębiorstwach sektora MSP. W wielu firmach objętych badaniem to właśnie nałożone przez prawodawcę obowiązki stanowiły bezpośrednią motywację dla WZP, jak również wyznaczały zakres podjętych działań proekologicznych.
7. Publiczne instrumenty wsparcia w niewielkim stopniu zachęcają firmy do wdrażania rozwiązań proekologicznych, ponieważ w praktyce nie są one stosowane lub są mało efektywne (np. kryteria środowiskowe nie są stosowane w zamówieniach publicznych).	Zielone Zamówienia Publiczne w żadnej z badanych firm nie były bezpośrednią przyczyną wdrożenia rozwiązań proekologicznych, co podważa skuteczność tego instrumentu, jako narzędzia wdrażania WZP. W przypadku innych instrumentów wsparcia można uznać, że główną przyczyną małej efektywności jest ich mała znajomość wśród potencjalnych beneficjentów.

6. Sektor towarów i usług środowiskowych.

Ze względu na skomplikowanie procesów technologicznych i organizacyjnych niezbędnych do wdrożenia Wzorców Zrównoważonej Produkcji przez przedsiębiorstwa, są one zmuszone w coraz większym stopniu do korzystania z usług wyspecjalizowanych firm funkcjonujących w ramach sektora usług i towarów środowiskowych. Zakres oferty tego typu firm obejmuje szerokie spectrum działań „mających na celu pomiar, zapobieganie, ograniczanie, minimalizację lub naprawę szkód ekologicznych wód, powietrza i ziemi, oraz problemów dotyczących odpadów, hałasu i ekosystemów. Obejmuje to czystsze technologie, produkty i usługi redukujące zagrożenie dla środowiska i minimalizujące zanieczyszczenia i zużycie zasobów”¹⁴.

Poniższy rozdział stanowi opis rynku towarów i usług środowiskowych w Polsce stworzony na podstawie 30 indywidualnych wywiadów pogłębionych zrealizowanych z przedstawicielami przedsiębiorstw sektora środowiskowego. W trakcie badania zdiagnozowano również bariery hamujące rozwój sektora oraz działania, które w opinii respondentów powinny przyczynić się do rozwoju reprezentowanych przez nich firm.

6.1. Charakterystyka rynku usług i towarów środowiskowych w Polsce

Z relacji przedstawicieli firm sektora usług i towarów środowiskowych wypływa wniosek na temat istotnego zróżnicowania w rynkach, na których funkcjonują przedsiębiorstwa sektora okołoośrodowiskowego i podstawowego sektora środowiskowego. Zróżnicowanie to przejawia się w różnej wielkości firm funkcjonujących na rynku i kwestii obecności na nim przedsiębiorstw dominujących. W przypadku sektora okołoośrodowiskowego respondenci wskazywali na brak silnych liderów rynkowych i duży udział konkurujących ze sobą małych i średnich przedsiębiorstw. Stan ten w szczególności dotyczy rynku doradztwa środowiskowego. Z inną sytuacją mamy do czynienia natomiast na rynku, na którym funkcjonują firmy podstawowego sektora środowiskowego. W skali lokalnej (województw, powiatów) charakteryzuje się on obecnością kilku silnych podmiotów, oraz

¹⁴ *Environmental Goods and Services Industry. Manual for Data Collection and Analysis.* OECD 1999, str. 9.

kooperujących z nimi w ramach podwykonawstwa małych i mikroprzedsiębiorstw. Przykład takiej sytuacji przytacza jeden z respondentów reprezentujący firmę zajmującą się recyklingiem:

„Są na naszym rynku przedsiębiorstwa dominujące (...) Otrzymują one dotację od każdego przetworzonego kilograma odpadów a w praktyce to właśnie przetwarzanie zlecają właśnie takim firmom jak moja, ale już bez dotacji. Pozycja nasza jest marginalna, gdyż jesteśmy małą firmą.”

(Małe przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy)

Przedstawiciele obu sektorów (podstawowego i okołosrodowiskowego) podkreślali w swych wypowiedziach rosnącą konkurencję na rynkach, na których funkcjonują. Za szczególnie niewygodnych konkurentów uznawane są wchodzące na krajowy rynek w coraz większym stopniu firmy zagraniczne, które do Polski mają przyciągać duże fundusze przeznaczone przez Unię Europejską na inwestycje związane z ochroną środowiska. Ponadto przedsiębiorstwa zagraniczne, w opinii respondentów wchodzi do Polski, jako kontrahenci dużych międzynarodowych koncernów obsługujący w zakresie ochrony środowiska prowadzone przez nie działania.

Konkurencja ze strony firm zagranicznych uważana jest przez przedstawicieli polskich firm sektora usług i towarów środowiskowych za zagrażającą ze względu na:

- Doświadczenie i referencje pozyskane w wyniku realizacji projektów prośrodowiskowych w krajach Unii Europejskiej, w których od wielu lat istnieje silny nacisk na uwzględnianie kwestii środowiskowych w działalności przedsiębiorstw.
- Powiązania międzynarodowe, które pozwalają na otrzymywanie zleceń od międzynarodowych korporacji wchodzących na polski rynek.
- Silne zaplecze finansowe pozwalające na oferowanie usług i towarów po niższych cenach, z założoną niższą stopą zysku, oraz obsługę dużych inwestycji wymagających zaangażowania znacznych środków finansowych.

Z drugiej strony respondenci wskazywali, że polskie przedsiębiorstwa sektora są w stanie konkurować i niwelować wyżej wymienione przewagi dzięki dostarczaniu wyższej, jakości produktów i usług, oraz lepszemu rozeznaniu w polskich przepisach środowiskowych. Przykładu skutecznego zastosowania tego typu strategii budowania przewagi rynkowej dostarcza wypowiedź respondenta reprezentującego firmę świadczącą usługi z zakresu doradztwa środowiskowego:

„Nasza firma się skupiła na tym właśnie, żeby zebrać z polskiego rynku specjalistów z różnych dziedzin, tak, żeby świadczyć usługi na podobnym poziomie jak te firmy zagranicznym, a nawet wyższym, bo jesteśmy w stanie dostarczyć lepszą wiedzę na temat tutaj, naszych lokalnych warunków niż firmy zachodnie, które mają duże doświadczenie, ale jednak na rynku zachodnim, często nie znają polskich przepisów i trochę się gubią w tym. Także sami się tu do nas zwracają po jakieś porady.”

(Małe przedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy,)

W celu podniesienia, jakości usług oraz wprowadzenia usług i towarów innowacyjnych przedsiębiorstwa sektora nawiązują współpracę z instytucjami naukowo-badawczymi lub bezpośrednio z ich pracownikami. Wśród instytucji, z którymi dotychczas badane firmy podejmowały współpracę zdecydowanie dominują wyższe uczelnie publiczne (m.in. Politechnika Lubelska, Białostocka, Gdańska, Uniwersytet Gdański). Zdecydowana większość respondentów wyrażała bardzo pochlebne opinie na temat poziomu wiedzy i praktyczności rozwiązań proponowanych im przez tego typu partnerów. Należy jednak podkreślić, że kooperacja w większości przypadków miała charakter krótkotrwały – dotyczyła współdziałania przy poszczególnych projektach, zleceniach. Brak natomiast przykładów współpracy długofalowej.

Jednym z czynników, który wymusza na przedsiębiorstwach nawiązywanie współpracy z instytucjami naukowo-badawczymi są rosnące oczekiwania ze strony kontrahentów dotyczące kompleksowości świadczonych usług. Zwiększanie się wymagań ze strony klientów w tym względzie dostrzegają nie tylko firmy sektora okołośrodowiskowego, ale również podstawowego sektora środowiskowego, czego przykładem jest następująca wypowiedź respondenta reprezentującego przedsiębiorstwo zajmujące się zbiórką odpadów:

„Może tak, większe wymagania odnośnie jakości i też, nie wiem czy to się też nie wiąże z jakością, ale właśnie jakby odnośnie tej różnorodności, czy kompleksowości oferty. Czyli właśnie już mało jest tych takich klientów zainteresowanych tylko prostą usługą, że odbiór odpadów zmieszanych, tylko są właśnie zainteresowani taką obsługą kompleksową, że i odpady zmieszane i selektywna zbiórka i też jeszcze jakieś odpady przemysłowe, niebezpieczne.”

(Średnie przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy,)

Ponadto, w związku z coraz silniejszą konkurencją na rynku, firmy zmuszone są do większej aktywności w zdobyciu klienta.

„Ostatnio firmy, nasi odbiorcy spodziewają się naszej, większej aktywności. Oprócz ceny, ważne jest to, żeby klienta informować, co mu jest potrzebne (...) Teraz przedsiębiorcy się spodziewają czegoś takiego, że przychodzimy do nich z konkretnym problemem, który jesteśmy w stanie zdefiniować, z jakimś zagadnieniem, które być może występuje w ich firmie. I oni się zastanawiają wtedy, czy rzeczywiście mają z tym problem, czy nie mają. Bo przedsiębiorcy są skupieni ogólnie na produkcji, na zarabianiu pieniędzy i nie zawsze są świadomi różnych aspektów, związanych z ochroną środowiska. Nie tylko z zakresu przepisów, ale jeszcze takich dobrych praktyk. Także przychodząc do klienta, klient spodziewa się, że jakieś dostarczymy mu już gotowe rozwiązanie, że on nie będzie się musiał zastanawiać nad tym, co mu jest potrzebne.”

(Małe przedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy)

6.2. Zasięg działalności firm sektora

Zdecydowana większość respondentów reprezentujących firmy biorące udział w badaniu określała obszar swojej działania, jako regionalny – obejmujący jedno lub kilka województw. Jedynie nieliczne prowadziły działalność eksportową, choć w kilku przypadkach firmy planowały wejście na rynki zagraniczne – przed wszystkim innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej takich jak Czechy, Słowacja, Węgry, Litwa. Z poza Unii Europejskiej za perspektywiczny pod kątem rozwoju rynku usług i towarów środowiskowych uznany został rynek ukraiński.

Przedsiębiorstwa planujące wejście na rynki zagraniczne lub prowadzące działalność eksportową wyrażały przekonanie, że państwo powinno w większym stopniu niż dotychczas wspierać działalność eksportową. Pośród postulowanych form wsparcia znalazły się takie rozwiązania jak:

- Pomoc w nawiązywaniu kontaktów z partnerami zagranicznymi poprzez wsparcie finansowe i organizacyjne spotkań partnerskich, brokerskich i giełd branżowych.
- Wsparcie finansowe udzielane firmom prowadzącym działalność eksportową, szczególnie poprzez pomoc w ubezpieczeniu pracowników.

6.3. Popyt na towary i usługi środowiskowe na rynku krajowym.

Dane pochodzące z raportów publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny wskazują na stałą tendencję wzrostową zarówno kosztów ponoszonych przez przedsiębiorstwa na działalność związaną z ochroną środowiska, jak i przychodów firm świadczących usługi z zakresu ochrony środowiska – na przestrzeni lat 2004-2008 łączne przychody z tytułu prowadzenia tego typu działalności miały wzrosnąć ponad dwukrotnie (z 68435 mln do 147600 mln.). Obserwacje na temat zmian w popycie na towary i usługi środowiskowe na rynku dokonane przez przedstawicieli firm sektora w większości pokrywają się z wyżej opisanymi danymi statystycznymi. Respondenci potwierdzali, że na przestrzeni ostatnich kilku lat można zaobserwować zwiększenie popytu na oferowane przez nich usługi i towary. Wzrost ten w relacji respondentów ma charakter trwały, choć niektóre z firm doświadczyły spowolnienia związanego z kryzysem.

Jak wynika z obserwacji dokonanych przez respondentów na zwiększenie popytu największy wpływ ma zaostrenie przepisów środowiskowych nakładających na przedsiębiorstwa różnych branż obowiązki w zakresie ochrony środowiska. W związku z coraz większym stopniem komplikacji przepisów środowiskowych i wzrostem ich szczegółowości, duża część firm nie jest w stanie samodzielnie przystosować prowadzonej przez siebie działalności do nakładanych na nie wymogów środowiskowych. Co więcej zwiększa się presja na przestrzeganie istniejących przepisów związana z działalnością kontrolną prowadzoną przez instytucje takie jak Inspektoraty Ochrony Środowiska. W tej sytuacji, w celu uniknięcia kar, przedsiębiorstwa zmuszone są do zakupu usług u wyspecjalizowanych firm sektora środowiskowego. Powiązanie popytu na usługi i towary środowiskowe ze zmianami legislacyjnymi zostało zauważone przez zdecydowaną większość respondentów.

Zobowiązania prawne w zakresie ochrony środowiska według respondentów mają również pozytywny wpływ na ogólne zwiększenie się świadomości ekologicznej przedsiębiorców i kadry zarządzającej, choć jednocześnie przyznawano, że kontrahenci wciąż rzadko z własnej inicjatywy decydują się na podjęcie działań zmierzających do zmniejszenia negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne. Obok zmian prawnych respondenci w kształtowaniu popytu na usługi i towary środowiskowe dostrzegają również pozytywną rolę funduszy unijnych. Rola ta została

scharakteryzowana w następujący sposób przez przedstawiciela firmy działającej w sektorze okołoodrodowiskowym:

„Ostatnio są pewne programy, związane z funduszami unijnymi, które wymuszają na przedsiębiorcach pewnych działań proekologicznych. I wydaje mi się, że to też ma duży wpływ na wzrost świadomości, bo po prostu jeśli ich produkcja się wiąże z możliwością uzyskania jakiegoś dofinansowania, a znowuż do warunków dofinansowania należy przygotowanie pewnych opracowań, czy też postępowanie zgodnie z przepisami ochrony środowiska, to ich mobilizuje do tego, żeby zwrócić na to uwagę. Także myślę, że te programy unijne bardzo przyczyniły się do wzrostu świadomości przedsiębiorców.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołoodrodowiskowy)

Innym zjawiskiem, które jak zauważył jeden z respondentów, potencjalnie mogło przyczynić się do zwiększenia się zainteresowania towarami i usługami środowiskowymi jest dyfuzja kultury organizacyjnej i postępowania w zakresie ochrony środowiska pomiędzy firmami zagranicznymi i polskimi. Wchodzące na polski rynek firmy zagraniczne posiadają standardowe procedury postępowania odnoszące się do środowiska naturalnego, które powstały w wyniku przystosowania do bardziej restrykcyjnego niż polskie prawa środowiskowego. Postępowanie zgodnie z tymi procedurami ma przyczyniać się do wzrostu ogólnej świadomości ekologicznej przedsiębiorstw i tym samym zwiększać popyt na towary i usługi środowiskowe.

6.4. Innowacyjność sektora towarów i usług środowiskowych

Podobnie jak miało to miejsce w przypadku przedsiębiorstw, które wdrożyły lub planują wdrażanie wzorców zrównoważonej produkcji, w badaniu jakościowym zbadana została innowacyjność firm sektora towarów i usług środowiskowych. Jako zostało to przedstawione we wcześniejszej części raportu jednym z kluczowych warunków osiągnięcia sukcesu rynkowego w ramach sektora jest ciągłe poszukiwanie nowych rozwiązań i poszerzanie posiadanej oferty. Dodatkowo wraz ze zmianami prawnymi zmieniają się oczekiwania wobec firm sektora ze strony kontrahentów. Dlatego też zdecydowana większość badanych firm w przeciągu ostatnich dwóch lat od realizacji wywiadu wprowadziła innowacyjny produkt lub usługę.

Ze względu na fakt, że kwestie środowiskowe w bezpośredni sposób łączą się z podstawową działalnością prowadzoną przez firmy sektora, wdrażają one wiele innowacji, które należy uznać za prośrodowiskowe. Szczególnie dużą skłonność do wprowadzania nowych rozwiązań w ramach prowadzonej działalności wykazywały firmy podstawowego sektora środowiskowego. W badanej grupie znalazło się m.in. przedsiębiorstwo, które korzystając z dotacji unijnej otworzyło nowy zakład do segregacji i utylizacji odpadów:

„Proszę pani, wybudowaliśmy nowiutki zakład, czyli jesteśmy na finale, w fazie prób końcowych i w zasadzie zakład utylizacyjny od czerwca 2011 zupełnie rezygnuje z klasycznego składowania odpadów. Wszystkie odpady, które przyjeżdżają z rejonu obsługi z tych gmin, które wcześniej wspominałem zostaną poddane procesom sortowania, zostaną odzyskane surowce wtórne, zostanie wydzielona ta frakcja energetyczna. Frakcja biodegradowalna zostanie poddana kompostowaniu, to będzie kompostowanie intensywne zamkniętej hali, z bardzo mocnym systemem nawadniania, napowietrzania, filtrowania powietrza, (...) cały system odgazowywania składowiska został wykonany, więc ten metan, który sobie tam swobodnie wędrował do pani dzielnicy, teraz już tak swobodnie wędrował nie będzie. Czyli my ujmujemy to już w zamkniętej hali i pod kontrolą będziemy to stabilizować biologicznie. Już zresztą zaczęliśmy to robić.”

(Średnie przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy)

Również pod względem skali innowacji można stwierdzić, że mają one szerszy charakter niż w przypadku firm planujących, bądź wdrażających WZP. W badanej próbie znalazły się przedsiębiorstwa dokonujące innowacji na poziomie firmy, co miało miejsce m.in. w przypadku przedsiębiorstwa z sektora okołoośrodowiskowego:

„Teraz kwestia taka: Jak traktować innowacje? Jeżeli byśmy traktowali innowacje na szczeblu firmy, to a i owszem. Chodzi o usługi dwie w sumie. Pierwsza, wprowadzona ponad rok temu. Mianowicie chodzi o takie pełne usługi monitoringu środowiska, czyli analizy i ekspertyzy realizowane przy współpracy z pracownikami uczelni, związane na przykład z monitoringiem siedliskowym. Siedlisk, czyli w rozumieniu przepisów i siedlisk ptasich. Niekiedy takowe wymagane są przy procedurach. A drugą, zupełnie od niedawna, usługi związane z inwentaryzacją taką przyrodniczą, ale w rozumieniu i powiązaniu z architekturą. Architekturą rozumianą jako architekturą krajobrazu i architekturą budownictwa właśnie.”

(Małe przedsiębiorstwo, Sektor okołoośrodowiskowy)

Inne przedsiębiorstwa wdrażały innowacje produktowe, nowatorskie na poziomie ich działalności, takie jak m.in.: pakiet usług dotyczący wywozu odpadów komunalnych, usługi monitoringu środowiska czy elektrorecycling.

Wśród zbadanych przedsiębiorstw znalazły się również takie, które wprowadzały innowacje będące nowością w skali rynkowej. Przykładem tego typu firmy było przedsiębiorstwo sektora okołosrodowiskowego (świadczące usługi doradcze i consultingowe), które wprowadziło platformę e-learningową, jako narzędzie realizacji oferowanych innym firmom usług z zakresu szkoleń środowiskowych.

O pro innowacyjnym nastawieniu firm sektora środowiskowego świadczy również fakt podejmowania przez nie współpracy z instytucjami naukowo-badawczymi. Inaczej niż miało to miejsce w przypadku przedsiębiorstw wdrażających WZP firmy sektora środowiskowego podejmując działania innowacyjne są skłonne podejmować współpracę z sektorem B+R. W szczególności dotyczy to firm doradczych, które zarówno współpracują z pracownikami naukowymi jak i korzystają bezpośrednio z wiedzy tworzonej przez sektor B+R. Mimo podejmowania współpracy i dobrej opinii przedsiębiorstw, o jakości dostarczanej im wiedzy respondenci wskazywali również na te elementy, które utrudniają wzajemną współpracę z publicznymi instytucjami naukowo-badawczymi w postaci rozwiniętej biurokracji oraz sformalizowanego procesu decyzyjnego, o czym wspominał m.in. jeden z respondentów z firmy sektora okołosrodowiskowego:

„Uczelnie ogólnie co do zasady, szczególnie uczelnie państwowe, ze względu na swoją hierarchię i śmiem twierdzić skostniałość, często bywają ciężkim partnerem (...) Dodatkowa bariera to właśnie struktura decyzyjna, czyli na przykład kierownicy poszczególnych wydziałów nie zawsze potrafią podjąć i nie mogą podjąć decyzji o podjęciu współpracy. Wymagana jest zgoda dziekana, potem rektora, potem kogoś jeszcze. Czyli czas związany z podejmowaniem decyzji i pośrednio koszty z tym związane, bo przy realizacji nawet projektów partnerskich wiadomo, że koszty administracyjne i koszty około uczelniane są istotnie wyższe niż w przypadku małej firmy.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołosrodowiskowy)

Skutkiem owego „skostnienia” i biurokratyzacji procesu decyzyjnego, jest brak realizacji planowanych inicjatyw, oraz wstrzymanie prac nad wprowadzeniem innowacji przez względy administracyjne.

Mimo wyżej wymienionych trudności, przedsiębiorstwa sektora środowiskowego można uznać za skłonne do podejmowania współpracy z instytucjami naukowo-badawczymi. Inaczej sytuacja przedstawia się natomiast w przypadku wzajemnej kooperacji pomiędzy firmami sektora. Jak wynika z wypowiedzi respondentów partnerstwo między przedsiębiorstwami w ich rozumieniu polega na tym, że przedsiębiorstwo, które dąży do wprowadzenia innowacji zleca innemu przedsiębiorstwu posiadającemu technologię lub park maszynowy wprowadzenie tych rozwiązań na zasadzie podwykonawstwa. Brak natomiast przykładów współpracy pomiędzy firmami, która oparta byłaby o założenia, że oba przedsiębiorstwa nawiązują współpracę, by poprzez wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań osiągnąć zysk satysfakcjonujący obie strony.

6.5. Wsparcie sektora przez instytucje publiczne

Badane firmy miały doświadczenia związane z pozyskiwaniem wsparcia publicznego dla prowadzonej przez nie działalności. Wsparcie to było udzielane m.in. w ramach takich programów jak:

- Program Operacyjny Kapitał Ludzki
- Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka
- Sieci EURES
- Regionalnych Programów Operacyjnych
- Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko

Pozyskane wsparcie polegało na:

- Usługach doradczych
- Bezpośrednich dotacjach m.in. do szkoleń podnoszących kwalifikacje pracowników, wyjazdów na międzynarodowe targi branżowe, informatyzacji przedsiębiorstw

Respondenci deklarowali, że w wielu przypadkach ich przedsiębiorstwa były beneficjentami środków przyznawanych innym firmom na realizację projektów środowiskowych, jako bezpośredni wykonawcy działań związanych z ochroną środowiska/ wdrożeniem rozwiązań prośrodowiskowych.

Mimo pozyskania wsparcia część firm będących beneficjentami programów zorientowanych na wsparcie przedsiębiorstw wyrażała swój sceptycyzm wobec ich funkcjonowania. Główny zarzut

dotyczył komplikacji procedur aplikacyjnych, które powodują, że potencjalni beneficjenci muszą korzystać z wyspecjalizowanych firm doradczych, co stanowi znaczną barierę finansową szczególnie w przypadku najmniejszych przedsiębiorstw.

Ponadto z obserwacji dokonanej przez respondentów wynika, że coraz trudniej otrzymać dotacje z funduszy unijnych, co jest efektem rosnącego zainteresowania nimi wśród przedsiębiorstw i dużej konkurencji w trakcie konkursów dotacyjnych.

6.6. Bariery ograniczające rozwój sektora usług i towarów środowiskowych

W trakcie badania respondenci zostali również poproszeni o zdefiniowanie barier, jakie ograniczają rozwój sektora w ramach, którego funkcjonuje przedsiębiorstwo, oraz samej firmy.

Na podstawie uzyskanych odpowiedzi można wyróżnić następujące czynniki stanowiące ograniczenia dla rozwoju firm sektora:

- Częstotliwość zmian przepisów oraz funkcjonowanie prawa środowiskowego
- Brak funduszy na inwestycje
- Obciążenia podatkowe
- Brak pracowników o odpowiednich kwalifikacjach na rynku pracy
- Uzależnienie rozwoju sektora od funduszy europejskich

6.6.1. Częstotliwość zmian przepisów oraz funkcjonowanie prawa środowiskowego.

Na podstawie odpowiedzi respondentów można wyróżnić dwa główne czynniki związane z przepisami prawa środowiskowego obowiązującego w Polsce, które wpływają negatywnie na rozwój sektora towarów i usług środowiskowych. Pierwszy z nich został przez jednego z respondentów opisany w następujący sposób:

„Czynniki hamujące, to tutaj by były zmieniające się przepisy prawne, które działają na niekorzyść prywatnych podmiotów i nie dają stabilności, szczególnie w przypadku, nie tylko świadczenia usług i odbioru odpadów, ale np. sortowania odpadów, co wymaga inwestycji i posiadania takiej stabilności, że na lata podmiot, prywatny kapitał może zainwestować znaczące środki”.

(Średnie przedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy)

Problem ten – zbyt częstej zmiany przepisów poruszany był również w innych wywiadach z przedstawicielami sektora. Przykładu blokowania inwestycji w związku z obawami przed zmianą przepisów dostarcza przypadku jednej z badanych firm:

„My np. mamy wybudowaną halę pod sortownię odpadów i związku ze zmieniającymi się przepisami i kosztami lokalnymi to zastanawiamy się nad urządzeniami, które mielibyśmy kupić. To jest duża inwestycja i bardzo droga, w związku z tym musimy wiadomo z pewnym wyprzedzeniem to zaplanować rodzaj tego urządzenia. Z uwagi na to, że przepisy się zmieniają, to jest trudne.”

(Małe przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy)

Drugim istotnym problemem związanym z funkcjonowaniem prawa środowiskowego jest niewystarczający stopień przestrzegania go przez potencjalnych kontrahentów, przy czym dotyczy to nie tylko firm o ograniczonych możliwościach finansowych, ale również lokalnych liderów rynkowych, którzy nie stosują się do przepisów z nieformalnym przyzwoleniem lokalnej administracji samorządowej. Przypadek tego typu praktyki przytoczył jeden z respondentów reprezentujących firmę zajmująca się recyklingiem:

„Spotykamy się z czymś takim, że jeżeli chodzi o te działania urzędników, przemykanie oko na pewne rzeczy, bo często w gminie zakład, który jest największym producentem odpadów ale dla gminy jest to największy zatrudniający więc go nie przyciskają. Nie zmuszają go żeby postępował zgodnie z literą prawa, bo jak będzie postępował to może zniknąć.”

(Małe przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy)

Przedstawiciele przedsiębiorstw wskazywali, że obowiązki w zakresie ochrony środowiska – w szczególności zaś gospodarowania odpadami nie są również egzekwowane w wystarczającym stopniu od osób fizycznych.

6.6.2. Brak funduszy na inwestycje.

Jednym z głównych skutków rosnącej liczby firm działających na rynkach usług i towarów środowiskowych jest powstanie zjawiska „wojny cenowej” pomiędzy konkurującymi ze sobą podmiotami. Negatywnym następstwem takiego stanu rzeczy jest realizacja zleceń z niską stopą zysku, na skutek czego przedsiębiorstwa sektora towarów i usług środowiskowych nie posiadają wystarczających środków na dokonanie niezbędnych inwestycji zarówno w kapitał ludzki

(podnoszenie kwalifikacji pracowników), jak i w maszyny/urządzenia oraz oprogramowanie komputerowe. Problem ten wydaje się być tym bardziej dotkliwy, że jak wynika z deklaracji przedstawicieli firm sektora, mają one ograniczony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania zarówno komercyjnych jak i publicznych:

Firma posiadając nawet dobry kontrakt nie jest w stanie uzyskać środków, np. z banku na realizację. Bank nie jest zainteresowany, żadna instytucja publiczna nie jest zainteresowana udzielaniem wsparcia finansowego. Nawet w przypadku posiadania dość dobrego kontraktu, który ma odpowiednio solidne zabezpieczenia finansowe ze strony inwestora.

(Małe przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy)

Również fundusze europejskie, choć część z badanych przedsiębiorstw była ich beneficjentami, nie są uznawane za potencjalne źródło finansowania inwestycji. Z jednej strony według respondentów wynika to ze wspomnianych już trudności w ich pozyskaniu, z drugiej zaś z samej konstrukcji programów unijnych, które są uznawane za w małym stopniu zorientowane na pomoc firmom świadczącym usługi z zakresu ochrony środowiska.

„Jeżeli chodzi o inwestycje takie, o których wcześniej wspominałem, czyli inwestycje na rozwój firmy, z tym jest dużo gorzej. A dużo gorzej z tego względu, że na szczeblu regionalnym struktura i sposób oceniania czy preferowane typy projektów niestety nie obejmowały firm takich jak moja, czyli usługowych związane z ochroną środowiska. Na szczeblu regionalnym mam na myśli konkretnie Regionalny Program Operacyjny. Wiadomo, były premiowane bardziej firmy powiedzmy produkcyjno-medyczne w moim odczuciu, a nie związanych z usługami i innowacjami niestety”.

(Małe przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy)

6.6.3. Obciążenia podatkowe

Za dotkliwe uznane zostały zmiany, jakie zaszły w obciążeniach podatkowych firm związanych z odprowadzaniem podatku pośredniego VAT. W szczególności zmianą stawki podatku VAT za szkolenia, co jest uznawana za szczególnie dotkliwe ze względu na znaczenie wiedzy, jako środka do uzyskania przewagi rynkowej przez firmy sektora usług i towarów środowiskowych.

Ponadto, szczególnie dla nowopowstałych firm dotkliwa jest konieczność odprowadzenia podatku przed otrzymaniem należności z tytułu wykonanej usługi, co zagraża płynności finansowej przedsiębiorstw.

„Chodzi mi o to, że podatki musimy zapłacić, bardzo często, zanim dostaniemy pieniądze. To wynika z tego, że inwestorzy domagają się długich terminów płatności. Im większy inwestor, tym dłuższy termin płatności. Bo zawsze liczą na to, że się znajdzie ktoś, kto dłużej jeszcze będzie mógł poczekać na pieniądze. Czy tak, jak do niedawna jeszcze mieliśmy, u naszych kluczowych klientów 30 dni płatności, teraz mamy 45. W momencie, jak wystawiamy fakturę w danym miesiącu, to dwudziestego dnia, następnego miesiąca, musimy zapłacić VAT, podatek dochodowy i inne obciążenia, związane z tą wystawioną fakturą. Natomiast my wtedy jeszcze nie mamy tych pieniędzy, co zwłaszcza na początku jest strasznie trudne, zanim osiągniemy jakąś płynność finansową, ponieważ wystawiamy fakturę na dwieście tysięcy, ponieważ nie mamy tych pieniędzy, to nie możemy ich wydać, nie mamy w danym miesiącu kosztów, żeby obniżyć VAT należny do zapłacenia. Następnie, musimy zapłacić kilkanaście tysięcy podatku, nie mając jeszcze tych pieniędzy. Także wydaliśmy już pieniądze na wykonanie projektu, wydaliśmy pieniądze na podwykonawców, nie mamy tych pieniędzy fizycznie i jeszcze musimy kilkanaście tysięcy zapłacić do Urzędu Skarbowego. To naprawdę może wykończyć. Jeszcze nie mamy do tego zdolności kredytowej, także bank w tym momencie nam nie udzieli kredytu na zapłacenie tych należności.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy)

6.6.4. Brak pracowników o odpowiednich kwalifikacjach na rynku pracy

Część z respondentów sygnalizowała, jako istotną barierę utrudniającą rozwój przedsiębiorstwa, brak osób o wystarczającej wiedzy i kwalifikacjach na lokalnych rynkach pracy, co ma być efektem niedostosowania programów studiów m.in. z zakresu ochrony środowiska do rzeczywistych potrzeb firm funkcjonujących w sektorze środowiskowym. Dotyczy to w szczególności uczelni lokalnych, gdyż absolwenci wiodących szkół wyższych, choć w znacznie większym stopniu posiadają niezbędną dla przedsiębiorstw wiedzę i umiejętności, ze względu na niższe płace oferowane im poza metropoliami nie są zainteresowani ofertami pracy proponowanymi im przez firmy funkcjonujące na lokalnych rynkach. Ilustracją tego problemu może być przykład jednego z badanych przedsiębiorstw sektora

okołośrodowiskowego z Białegostoku, która po bezskutecznym poszukiwaniu kompetentnego absolwenta miejscowej uczelni szukała osób na warszawskim rynku pracy:

„Osoby z rynków ościennych, a z takimi też próbowałem się kontaktować, mam na myśli na przykład z Warszawy, mazowieckiego, owszem wydają się być bardziej wykształcone i bardziej w sposób praktyczny przygotowane do tutaj świadczenie usług, ale niestety przegrywamy przede wszystkim tym, że wynagrodzenie w Białymstoku a w Warszawie istotnie się różni.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy)

Zidentyfikowane braki w kwalifikacjach oprócz umiejętności strictly związanych z branżą przedsiębiorstwa dotyczą również języków obcych oraz obsługi komputera.

6.6.5. Uzależnienie rozwoju sektora od funduszy europejskich

Osobną kwestią, która może stanowić hamulec rozwoju firm sektora usług i towarów środowiskowych jest uzależnienie znacznej części przedsiębiorstw od inwestycji realizowanych w Polsce dzięki dofinansowaniu z funduszy unijnych. Wielokrotnie w trakcie wywiadów respondenci wyrażali obawę, że ograniczenie dotacji spowoduje znaczny spadek popytu na usługi i towary środowiskowe w Polsce.

„No na pewno pozytywnie na takie możliwości rozwoju wpływa po prostu możliwość sfinansowania tego, bo wiadomo, że to się zawsze wiąże z kosztami i tutaj generalnie jest kwestia taka, że dużym plusem jest możliwość uzyskania dofinansowania na tego typu inwestycje, działania ze środków unijnych. Z tym, że można powiedzieć, że ta możliwość, to już jest od jakiegoś czasu. To nie jest coś nowego. W zasadzie to tutaj jest bardziej ta obawa, żeby w przyszłości te szanse, te możliwości pozyskiwania tych środków się nie zmniejszyły”.

(Średnie przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy)

Uzależnienie od funduszy europejskich należy uznać za powiązane z małą świadomością środowiskową potencjalnych kontrahentów, dla których dbałość o środowisko naturalne nie jest wartością autoteliczną, a wynikiem bodźców zewnętrznych w postaci możliwości otrzymania dotacji na działania prośrodowiskowe, bądź też zobowiązań prawnych.

6.7. Propozycje wsparcia rozwoju sektora

W trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych przedstawiciele przedsiębiorstw w odniesieniu do istniejących barier w ich działalności sformułowali szereg propozycji rozwiązań, których celem jest rozwój sektor usług i towarów środowiskowych w Polsce. Postulowane przez firmy sektora działania można podzielić na:

- Finansowe
- Prawne
- Administracyjne
- Fiskalne
- Uświadamiające

6.7.1. Wsparcie finansowe

Jedną z głównych zdiagnozowanych barier ograniczających rozwój firm sektora jest brak wystarczającego kapitału własnego oraz możliwości pozyskania funduszy zewnętrznych na inwestycje w urządzenia, specjalistyczne oprogramowanie oraz szkolenia dla pracowników. Dlatego też przedstawiciele firm sektora w trakcie przeprowadzonych rozmów postulowali wprowadzenie następujących rozwiązań:

- Bezpośrednie wsparcie finansowe w postaci dotacji na rozwój przedsiębiorstw sektora w szczególności zaś na wdrożenie przez nie nowoczesnych technologii, zakup urządzeń i przeszkolenie pracowników. Przy czym respondenci wskazywali na potrzebę większego zaangażowania ze strony państwa poprzez uruchomienie niezależnych od Programów Europejskich projektów zorientowanych na wsparcie firm sektora.

„Jeżeli chodzi o aspekty finansowe, to wprowadzić dotację ze Skarbu Państwa na rozwój firm, a nie bazować tylko na dotacjach unijnych, wtedy kwota dofinansowania byłaby większa i moglibyśmy wprowadzić wiele korzystnych zmian, no i państwo też mogłoby się zainteresować rozwiązaniami proekologicznymi.”

(Małe przedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy)

- Obok bezpośrednich dotacji drugim proponowanym narzędziem finansowym wsparcia sektora jest pomoc ze strony Państwa w pozyskiwaniu przez firmy nisko oprocentowanych kredytów na zakup urządzeń pozwalających firmie na działalność na rynku środowiskowym. Pomoc ta w szczególności miałaby być kierowana do przedsiębiorstw krótko istniejących na rynku.

Inną propozycją wsparcia ze strony Państwa jest utworzenie „funduszu poręczeń”, który w przypadku małych firm stanowiłby zabezpieczenie wykonania umowy przez wykonawcę. Wymóg wniesienia takiego zabezpieczenia jest uznawany za szczególnie dotkliwy i wykluczający z przetargów przez nowopowstałe przedsiębiorstwa sektora.

Respondenci wskazywali również na niewystarczające wykorzystanie partnerstwa publiczno-prywatnego, jako formy realizacji inwestycji publicznych w sferze ochrony środowiska.

„Jeżeli chodzi samorządy, to muszę z przyjemnością stwierdzić, że to się istotnie zmieniło i zmienia na plus. Czyli o ile na początku powiedzmy 2006-2007 znowuż olbrzymia nieufność wzajemna i niechęć delegowania, wykonywania tutaj jakiejś pracy i dokumentów, ewidentnie w moim odczuciu właśnie się działo ze strony samorządów; o tyle w tej chwili samorządy dość chętnie i odważnie, chociaż wciąż za mało odważnie tutaj sięgają po pomoc firm zewnętrznych, a te mało odważne, mam na myśli takie przedsięwzięcia stricte biznesowe, większe inwestycyjne, czyli na przykład w formie partnerstwa publiczno-prywatnego, ponieważ tutaj nadal niewiele się praktycznie dzieje.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy)

6.7.2. Działania w sferze prawa.

Postulowane przez respondentów zmiany w sferze prawnej, związane są z następującymi kwestiami:

- Wyznaczenie jednolitych, ogólnopolskich instrukcji dotyczących zakresu oceny oddziaływania na środowisko np. częstotliwości wykonywania monitoringu lokalnego wód gruntowych o czym wspominał jeden z respondentów w następujący sposób:

„Można by było, w jakimś zakresie ogólnopolskim, wyznaczyć jakieś instrukcje dla urzędników. Rozumiem, że lokalny urzędnik najlepiej zna jakieś lokalne uwarunkowania, ale powinny być jakieś jednolite przepisy ogólnopolskie z zakresu oceny oddziaływania na

środowisko i też innych rzeczy, jak na przykład monitoring lokalny wód gruntowych, który też jest wymagany, i dla stacji paliw i dla innych obiektów, w ramach monitoringu środowiska, dla tych przedsięwzięć. I też nie ma jakichś jednolitych wskazówek. Także, wykonywanie inwestycji to praktycznie zależy od upodobania lokalnego urzędnika, czy te próbki trzeba pobierać raz w roku, czy cztery razy w roku. A jak to się przeliczy na dziesięć, czy kilkanaście lat funkcjonowania takiego obiektu, to różnice w utrzymaniu idą w dziesiątkach tysięcy już. Powiedzmy jeden pobór próbek z analizami, kosztuje 1500zł. netto. Jeśli takich poborów trzeba wykonać cztery, to już mamy w roku 6000zł. dla danego obiektu, razy kilkanaście lat, to łatwo jest przeliczyć, jak taki przedsiębiorca jest obciążany finansowo. I to zależy od decyzji urzędnika, być może nawet sam w ogóle monitoring wód gruntowych, nie jest wymagany. Ale brakuje ogólnie, dla wielu takich właśnie szczegółowych zagadnień, brakuje ogólnopolskich wskazówek. Nie wiem, czy Ministerstwo Środowiska zostawia to, właśnie władzom lokalnym, rozstrzyganie o takich rzeczach. Ale w skali ogólnopolskiej, to mamy z tym duży problem.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy)

- Uproszczenie przepisów dotyczących segregacji śmieci.
- Mniejsza częstotliwość zmian przepisów prawa środowiskowego.

Dla firm sektora niezwykle istotne jest również położenie większego nacisku na kontrole przestrzegania istniejącego prawa środowiskowego w innych przedsiębiorstwach, co wymusiłoby przeznaczenie większych środków na zakup towarów i usług od sektora środowiskowego.

„Na pewno wsparciem byłaby ta większa skuteczność w egzekwowaniu przepisów prawa. Choćby wobec: raz- na przykład nieuczciwych podmiotów na rynku, które powodują taką nieuczciwą konkurencję przez to, że działają niezgodnie z obowiązującymi przepisami. No a z drugiej strony też z kolei egzekwowanie przepisów wobec naszych potencjalnych klientów. Czyli tych, którzy zgodnie z przepisami powinni mieć właśnie zawartą umowę, powinni być objęci usługą, a uchylają się od tego obowiązku.”

(Średnie przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy)

Zwracano również uwagę na fakt, że same instytucje publiczne nie wywiązują się nakładanych przez przepisy obowiązków z zakresu ochrony środowiska, co umacnia w innych podmiotach przekonanie, że istniejące przepisy funkcjonują jedynie „na papierze”.

Warto również wspomnieć o pojawieniu się również w tym kontekście partnerstwa publiczno-prywatnego jako pożądanego przez firmy sektora formy prowadzenia inwestycji ekologicznych, która jednak nie jest w opinii respondenta regulowana przez jasne przepisy:

„Jasne regulacje prawne, na przykład, jeśli chodzi o uregulowanie partnerstwo publiczno prawnego w Polsce. Na razie to polega na tym, że podmiot publiczny wchodzi w „deal” z tak zwanym podmiotem prywatnym, na przykład gmina wchodzi w jakiś biznes z jakimś innym inwestorem, który wybuduje spalarnie, wybuduje farmę wiatrowe i co do tego ciągle nie ma jasnych regulacji prawnych. Jest więcej takich przykładów. Jeśli to zostanie uregulowane, to wydaje mi się będzie to sprzyjać rozwojowi, inwestycji proekologicznych.”

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy)

6.7.3. Zmiany administracyjne

Postulowane zmiany administracyjne dotyczą:

- Skrócenie czasu oczekiwania na podjęcie decyzji przez instytucje publiczne:
„Procedury administracyjne, wydawania decyzji środowiskowych, uzyskiwania pozwoleń, mogłyby być dużo szybsze i to by było korzystniejsze dla biznesu i dla wykonującej usługę, dla zamawiającego usługę”

(Średnie przedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy)

„W moim przypadku powinno być tak, że najprostsze procedury nie powinny rozwlekać się o kolejne instytucje, kolejne instancje, które rozstrzygają, tylko rozstrzygnięcia powinny być jak najbardziej w miejscu, gdzie ten przetarg jest realizowany, a nie wynoszone na zewnątrz do różnego rodzaju instytucji. To niesamowicie rozwleka i komplikuje całe postępowanie.”

(Małe przedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy)

- Uproszczenie procedury aplikacyjnej o środki przyznawane na realizację projektów i działań prośrodowiskowych.
- Wydłużenie okresu, na które przyznawane są zezwolenia na recykling

Ponadto respondenci zwracali również uwagę na potrzebę zmiany nastawienia urzędników wobec przedsiębiorców na „*bardziej partnerskie*”.

6.7.4. Propozycje rozwiązań fiskalnych

Główna propozycja dotycząca zmian fiskalnych, które ułatwiłaby rozwój sektora usług i towarów środowiskowych dotyczy wydłużenia czasu płatności zobowiązań dla nowopowstałych przedsiębiorstw, o czym wspomniał m.in. respondent z firmy sektora okołoośrodkowego :

„Ja bym tu oczekiwał w jakiś właśnie ulg, nie tyle w podatkach, co jakiegoś takiego podejścia, przynajmniej w tym początkowym okresie, możliwości przesunięcia terminów płatności tych podatków”.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołoośrodkowy)

Uzasadnieniem dla tego rozwiązania jest wspomniane przy opisie barier zagrożenie utratą płynności finansowej przez firmy, które nie otrzymawszy jeszcze należnej zapłaty za wykonane usługi lub dostarczony towar są zmuszone do odprowadzenia podatku z tytułu prowadzonej działalności.

6.7.5. Działania uświadamiające

Według respondentów dalszy rozwój sektora w dużej mierze powiązany jest ze zmianami w świadomości właścicieli i kadry zarządzającej przedsiębiorstwami. Dlatego też istotna jest potrzeba realizacji ogólnopolskich kampanii uświadamiających. Kampanie te powinny koncentrować się na dwóch głównych kwestiach tzn.:

- Informowaniu o obowiązkach firm w zakresie ochrony środowiska wynikających z istniejących przepisów środowiskowych. Jak wynika z relacji respondentów istnieje duża grupa przedsiębiorstw, które nie przestrzegają przepisów prawa środowiskowego, gdyż nie są świadome, iż ich zapisy dotyczą również prowadzonej przez nie działalności. Wątek ten pojawiał się w wypowiedziach respondentów reprezentujących różne przedsiębiorstwa:
„Tu myślę, że projekty takie bardziej medialne realizowane właśnie przez instytucje właśnie publiczne typu podniesie się świadomości w zakresie gospodarki odpadami, czyli selektywna

zbiórka i inne. To myślę, że tutaj pomaga i w ogóle uświadamia, że takowe obowiązki w ogóle istnieją”.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy)

- Szerszej kampanii uświadamiającej istotność prowadzenia działalności gospodarczej w sposób jak najmniej obciążający środowisko naturalne, tak, aby motywacja do wprowadzenia działań proekologicznych w firmach nie wynikała jedynie z przymusu prawnego. Należałoby przy tym sięgnąć zarówno do argumentów etycznych (troski o stan środowiska naturalnego, od którego ludzkość jest uzależniona), jak i ekonomicznych (prowadzenie działalności prośrodowiskowej może przynieść wymierne korzyści w postaci ograniczenia kosztów czy też zmiany wizerunku firmy).

6.8. Podsumowanie

Analiza wypowiedzi przedstawicieli firm sektora usług i towarów środowiskowych pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

- Czynnikiem, który według respondentów wpływa w największym stopniu na zaobserwowany na przestrzeni ostatnich lat rozwój sektora usług i towarów środowiskowych jest zaostrzenie się przepisów środowiskowych oraz podjęcie inwestycji współfinansowanych z funduszy europejskich. Fundusze Europejskie są traktowane, jako jeden z głównych motorów rozwoju sektora, jednocześnie respondenci zwracali uwagę na uzależnienie od nich firm sektora.
- Wraz ze zwiększaniem się zapotrzebowania na usługi i towary środowiskowe zwiększa się liczba przedsiębiorstw działających w tym sektorze i co za tym idzie konkurencja. Polski rynek usług i towarów środowiskowych staje się również atrakcyjny dla firm zagranicznych, które ze względu na posiadane doświadczenie oraz zaplecze finansowe stanowią znaczą konkurencje dla polskich przedsiębiorstw. Polskie firmy sektora środowiskowego upatrują swej przewagi konkurencyjnej w lepszej znajomości rynku oraz wykorzystaniu dostępnego w Polsce kapitału ludzkiego w postaci kadry naukowej.
- Skutkiem rosnącej konkurencji jest spadek stopy zysku osiąganey przez firmy sektora na poszczególnych zleceniach, co sprawia, że nie posiadają one wystarczających środków na

dokonywanie znacznych inwestycji. Z drugiej jednak strony konieczność ciągłego dostosowywania się do zmian prawnych i rosnących wymagań klientów wymusza na przedsiębiorstwach sektora działania innowacyjne.

- Reprezentanci przedsiębiorstw sektora wskazywali na szereg działań, które umożliwiłyby dalszy rozwój sektora. Oprócz wsparcia finansowego ze strony instytucji publicznych postulowali oni zwiększenie kontroli przestrzegania przepisów środowiskowych, oraz zwiększenie nacisku na informowanie przedsiębiorstw o obowiązujących ich przepisach z zakresu ochrony środowiska.

6.9. Weryfikacja hipotez dotyczących sektora usług i towarów środowiskowych w Polsce

Tabela 3. Hipotezy dotyczące sektora usług i towarów środowiskowych w świetle danych pozyskanych z indywidualnych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z przedstawicielami firm sektora

Lista hipotez postawionych na podstawie analizy danych zastanych	Wnioski wynikające z badania empirycznego
<p>1. Na zaobserwowany wzrost obrotów sektora usług i towarów środowiskowych większy wpływ ma stopniowe zaostrzanie się przepisów środowiskowych niż rosnąca świadomość ekologiczna kontrahentów i konsumentów.</p>	<p>Pozyskane w badaniu dane pozwalają na pozytywną weryfikację tej hipotezy. Jak wskazują sami badani obroty ich firmy są ściśle uzależnione od zaostrzania się przepisów środowiskowych. Co więcej w gronie badanych firm były również takie, które powstały bezpośrednio pod wpływem zmian legislacyjnych, a ich działalność polega na świadczeniu usług pozwalających na spełnianie wymagań zapisanych w prawie.</p>
<p>2. Narzędzia pobudzające rozwój sektora usług środowiskowych stosowane dotychczas przez instytucje publiczne (krajowe, europejskie) nie są uważane przez potencjalnych beneficjentów za adekwatne względem potrzeb ich firm.</p>	<p>Hipoteza ta nie znajduje bezpośredniego potwierdzenia w danych. Co prawda respondenci dostrzegają wady proponowanych im narzędzi wsparcia (np. skomplikowane procedury dotacyjne) jednak główne stawiane przez nich zarzuty dotyczą głównie mechanizmu przyznawania wsparcia w ramach programów nie zaś rodzaju oferowanej im pomocy.</p>